التباين المكاني والزماني لجريمة السرقة في مدينة أربيل – دراسة تحليلية في جغرافية الجريمة

١- أ.م.د. ساكار بهاء الدين عبدالله المدرس (المشرف)
قسم الجغرافية، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، أربيل، إقليم كوردستان – العراق
sakar.abdulla@su.edu.krd
٢- ساكار سمكو جميل (طالب الماجستير)
قسم الجغرافية، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، أربيل، إقليم كوردستان – العراق
SAKAR.JAMEEL@su.edu.krd

الكلمات المفتاحية: التباين المكاني والزماني، جغرافية الجريمة، جريمة السرقة، البقع الساخنة، مدينة أربيل.

كيفية اقتباس البحث

المدرس , ساكار بهاء الدين عبدالله , ساكار سمكو جميل , التباين المكاني والزماني لجريمة السرقة في مدينة أربيل – دراسة تحليلية في جغرافية الجريمة,مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آذار ٢٠٢٦, المجلد:١٦, العدد:٣.

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مسجلة في Registered
ROAD

مفهرسة في Indexed
IASJ

Spatial and Temporal Variability of Theft Crime in Erbil City: An Analytical Study in Geography of crime

1- Assist. Prof.Dr. Sakar Bahaddin Abdullah Almudaris- (Supervisor)
Department of Geography, College of Arts, Salahaddin University–Erbil, Kurdistan Region, Iraq
sakar.abdulla@su.edu.krd
2- SAKAR SMKO JAMEEL(Master's Student)
Department of Geography, College of Arts, Salahaddin University–Erbil, Kurdistan Region, Iraq
SAKAR.JAMEEL@su.edu.krd

Keywords : spatial and temporal variation; crime geography; theft crime; hotspots; Erbil city

How To Cite This Article
Almudaris , Sakar Bahaddin Abdullah ,SAKAR SMKO JAMEEL , Spatial and Temporal Variability of Theft Crime in Erbil City: An Analytical Study in Geography of crime ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, March 2026,Volume:16,Issue 3.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Summery
As any other human phenomenon, theft crime differs according to time, geographical area, type, and size Such crime doesn't happen by chance, but there are many economical, social, and psychological factors that lead to such crimes that have a thorough negative effect on the environment. Erbil city, as the capital of the Kurdistan region, witnessed massive prosperity, population growth, diverse job function, and more society classes that led to increasing crime in general and theft in particular. This is a loss of human's belongings and disrupts the safety and security of the city. The aim of this study is to shed light on the spatial and temporal varieties of such crimes sample between 2013 and 2023. and analyzing the distribution of crime scenes according to the neighborhood and

municipalities of Erbil via applying inductive method and spatial and statistical analysis by ArcGIS program tool. To achieve this purpose, the study consists of three main parts. The first one focuses on the theoretical framework and research area. The second part emphasizes the temporal variation of the theft crime criteria. The third part is about spatial variation of the crime using Arc Gis program. The most important finding of this study is the increasing number of theft crimes in the research sample and identifying risky neighborhood, hotspots, and signs referring to theft crimes gathering. The study offers several recommendations about the risky areas and common factors for a person to be criminal. Such recommendations are addressed to the concerned parties in order to enhance and protect the security of the city.

الملخص

تُعد جريمة السرقة، كأي ظاهرة بشرية أخرى، متغيرة من حيث النوع والحجم تبعاً للزمان والمكان الجغرافي. ولا تحدث هذه الجريمة من قبيل الصدفة، بل تقف وراء ارتكابها دوافع عمرانية، واقتصادية، واجتماعية، ونفسية متعددة، ولها آثار سلبية شاملة على البيئات التي تتفشى فيها. وبوصفها عاصمة إقليم كوردستان، شهدت مدينة أربيل زيادة في معدلات الجريمة بشكل عام وجريمة السرقة بشكل خاص؛ وذلك نتيجة للتوسع العمراني الكبير، والنمو السكاني المتسارع، والاستقطاب الوظيفي المتنوع، وتنامي الطبقية الاجتماعية داخل مجتمعها، مما أدى إلى استنزاف ثروات. تهدف هذه الدراسة إلى تسليط الضوء على التباين المكاني والزماني لخصائص هذه الجريمة بين عامي ٢٠١٣ و٢٠٢٣، وتحليل التوزيع المكاني للجريمة وفقاً للأحياء والبلديات والقطاعات في مدينة أربيل، وذلك باتباع المنهج الاستقرائي وأساليب التحليل المكاني والإحصائي عبر أدوات التحليل في برنامج النظم المعلومات الجغرافية (ArcGIS). ولتحقيق هذا الغرض، قُسمت الدراسة إلى ثلاثة محاور رئيسة: ركز الأول منها على الإطار النظري ومنطقة الدراسة، وتناول الثاني التباين الزماني لخصائص جريمة السرقة، في حين ركز المحور الثالث على التباين المكاني لهذه الجريمة وتحليله باستخدام تقنيات برنامج ArcGIS. خلصت الدراسة إلى مجموعة من النتائج الجوهرية، أبرزها: رصد زيادة ملحوظة في جرائم السرقة في منطقة الدراسة، وتحديد الأحياء الخطرة، والكشف عن "البقع الساخنة" (Hot Spots) ونمط التمركز المكاني لجرائم السرقة. كما قدمت الدراسة جملة من التوصيات والمقترحات للجهات المعنية بخصوص المناطق الخطرة والبيئات المحفزة للسلوك الجرمي، وذلك في سبيل تطوير السياسات الأمنية وحماية أمن المدينة.

جیاوازی شوێنی و کاتی تاوانی دزیکردن لە شاری هەولێر - لێکۆڵینەوەی شیکاری لە جوگرافیای تاوان

١- پ.ی.د. ساكار بهاءالدين عبدالله المدرس (سەرپەرشتیار)
بەشی جوگرافیا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، هەرێمی کوردستان- عیراق.
sakar.abdulla@su.edu.krd
٢- ساكار سمكۆ جميل (قوتابی ماستەر)
بەشی جوگرافیا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، هەرێمی کوردستان- عیراق.
SAKAR.JAMEEL@su.edu.krd

پوختە :
تاوانی دزیکردن وەکو هەر دیاردەیەکی مرۆیی بەگوێرەی کات و شوێنی جوگرافی جۆر و قەبارەیان دەگۆڕێت، ئەم تاوانە بەڕێکەوت دروست نابێت بەڵکو چەندین پاڵنەری ئاواکاری و ئابوریی و کۆمەڵایەتی و دەروونی هەن بۆ ئەنجامدانی و کاریگەری نەرێنی هەمەلایەنی هەیە لەسەر ئەو ژینگانەی کە تیایاندا زۆر دەبێت، شاری هەولێریش وەکو پایتەختی هەرێمی کوردستان بەهۆی بەرفراوانی ئاواکاریەکەی و زیادبوونی دانیشتوانی و جەمسەرگیری بۆ وەزیفەی هەمەچەشن و زیادبوونی چینایەتی لەنێوکۆمەڵگاکەیدا، بۆتە هۆی زیادبوونی تاوان بەگشتی دزیکردن بەتایبەتی، ئەمەش بەهەدەردانی سەروەت و سامانی هاوڵاتیان لەقەڵەم دەدرێت و ئاسایشی شار دەشڵەژێنێت، ئامانجی ئەم توێژینەوەیە تیشك خستنە سەر جیاوازی شوێنی و کاتی خەسڵەتەکانی ئەم تاوانەیە لە نێوان هەردوو ساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣ دا ، شیکردنەوەی دابەشبوونی شوێنی تاوان بەگوێرەی گەڕەکان و شارەوانیەکان و بەشەکانی شاری هەولێرە بە بەکارهێنانی میتۆدی ئیستقرائی و شیکردنەوەی شوێنی و ئاماری لە رێگای ئامرازەکانی شیکاری لە پرۆگرامی Gis Arc، بۆ ئەم مەبەستە توێژینەوەکە دابەشکراوە بۆ سێ تەوەری سەرەکی، یەکەمیان جەخت لەسەر چوارچێوەی تیۆری و ناوچەی توێژینەوە دەکات، دووەمیان باس لە جیاوازی کاتی خەسڵەتەکانی تاوانی دزیکردن دەکات، و سێیەمیان تیشك دەخاتە سەر جیاوازی شوێنی ئەم تاوانەو شیکاری بۆ دەکات لەڕێگای ئامرازەکانی پرۆگرامی Gis Arc. گرنگترین دەرئەنجامەکانی ئەم توێژینەوەیە بریتیە لە زیادبوونی تاوانی دزیکردن لەناوچەی توێژینەوە و دۆزینەی گەڕەکە مەترسیدارەکان و خاڵەگەرمەکان و سیفەتی کۆبوونەوەی شوێنی تاوانی دزیکردن. توێژینەوەکە چەندین پێشنیاری بۆ ناوچە مەترسیدارەکان و ژینگە لەبارەکانی دروستکردنی تاوانبارکردوە بۆ لایەنی پەیوەندیدار بۆ پەرەپێدان و پاراستنی ئاسایشی شارەکە.
کلیلی ووشەکان: جیاوازی شوێنی و کاتی، جوگرافیای تاوان، تاوانی دزیکردن، خاڵەگەرمەکان، شاری هەولێر.

پێشەکی:
مێژووی بوونی تاوان هەرلەسەرەتای بوونی ئادەمیزاد لەسەر زەویدا دەستی پێکردوە، بەڵام کاتێک شارستانیەتیی مرۆڤایەتیی پەرەی سەند و ژمارەی دانیشتوان زیادبوو، شارەکان فراوانبوون، تاوانەکانی دانیشتوانەکەشی زیادیکردو کاریگەرییەکانی لەسەر ژینگەی شارنشینیی زیاتربوو. تاوان دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیی شوێنییە، کۆمەڵێک هۆکاری ئاواکاریی، دیمۆگرافیی، ئابووریی، کۆمەڵایەتیی و دەروونیی بەیەکەوە دروستی دەکەن. تاوانی دزیکردنیش لە پێشەنگی تاوانەکانە، کە بەربڵاوە لەشارەکانی جیهاندا، بەبەراورد بە جۆرەکانی تری تاوان کە کاریگەریی ڕاستەوخۆی لەسەر ئاسایشی هاووڵاتیی شارنیشینی هەیە، ئەم جۆرە تاوانەش ڕەهەندی شوێنیی و کاتیی هەیە، جیاوازە بەگوێرەی گەڕەکەکان، کاتژمێرەکان، ڕۆژەکان، مانگەکان، و وەرزەکانی ساڵ، بەڵکو لەئەنجامدا دابەشبوونەکانیان لەشوێنی شارنیشینی لەڕووی تەرز و ئاراستەی دابەشبوون و چڕیی جێگیربوونی و خاڵی گەرم و کۆبوونەوەو توندڕەوییی لەدابەشبووندا جیاوازە، ئەمانەش هەوێنی لێکۆڵینەوە جوگرافییەکانن، جوگرافیناسان بۆتوێژینەوە تیایاندا ڕادەکێشێت، چونکە توخمەکانی میتۆدی زانستیی جوگرافیای تیایە لە زانینی جیاوازیی دابەشبوونی شوێنیی و کاتیی، هۆکاری تاوان و کاریگەرییەکانی و تەرزەکانی دابەشبوون و ئاراستەیان. ئەم ڕاستیانە ئەگەر لەشارێکی وەکو هەولێر لێکۆڵینەوەی لەسەر

بکرێت کە پایتەختی هەرێمی کوردستانی عێراقە و لە پلەبەندی ژمارەی دانیشتوان و ڕووبەری شارنیشینی بە پلەی یەکەم دێت بەراورد بە سەنتەرە شارنیشینەکانی هەرێمدا بەتایبەتی لەدوای سەرژمێری عێراق بۆساڵی ٢٠٢٤دا، ئەوا گرنگی خۆی هەیە و پێویستە و ئەرکێکی نیشتمانییە بۆ سەقامگیری ئەمن و ئاسایشی پایتەخت.

گرنگی توێژینەوە: ڕۆڵی جوگرفیناسان نیشان دەدات لە دارشتنی پلانی ئەمنیی تۆکمە لەرێگای دابینکردنی داتابێسی وردی تاوان بە تەکنیکی سەردەم و ڕاسپاردەی کەتواریی و زانستیی بۆ لایەنی پەیوەندیدار، هەروەها ڕێنیشاندەری توێژەرانی جوگرفییە بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر جۆرەکانی تری تاوان، چونکە بە دەستپێکی توێژینەوەیەکی ورد دادەنرێت لەبواری جوگرافیای تاوان لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان و عێراقدا.

کێشەی توێژینەوە: ئەم توێژینەوە لەسەر یەك بنەما یاخود گۆڕاو بنیاتنراوە، ئەویش شوێنی تاوانی دزیکردنە لەشاری هەولێر، بەڵام گۆڕاوی شوێنی تاوانباران دوور خراوەتەوە، بۆیە پرسیارەکانی توێژینەوە گۆڕاوی یەکەم بە ئامانج دەگرێت:

١- ئایا جیاوازیی کاتیی لە خەسڵەتەکانی تاوانی دزیکردن بەدی دەکرێت و زیادی کردوە؟
٢- ئایا جیاوازی شوێنی لە قەبارەی تاوانی دزیکردن بەدی دەکرێت بەگوێرەی گەرەکەکان و شارەوانیەکان و بەشەکانی شار؟
٣- ئایا لەڕووی تەرزی دابەشبوونی شوێنی تاوانی دزیکردن بە تەرزێکی ڕێکخراوە بە دیاردەکەون یاخود هەرەمەکییە یان لە شوێنێك کۆدەبنەوە ؟
٤- ئایا بەکام ئاڕاستەی شار زیاتر تاوانی دزیکردن ڕوودەدات؟ لەکام ئاراستەکێشەکە زیاتر بڵاو دەبێت و تەشەنە دەکات؟
٥- ئایا جیاوازیی لەچڕی تاوانی دزیکردن لە شوێنێک بۆشوێنێکی تری نێو شار هەیە؟
٦- ئایا گۆڕاوی شوێنی تاوانی دزیکردن خاڵی گەرم و سارد لە ناوچەی توێژینەوە دروست دەکەن؟
٧- ئایا لە دابەشبوونیاندا، سیفەتی کۆبوونەوەی تیایە زیاتر یان سیفەتی توندڕەوی؟

گریمانەی توێژینەوە:

١- خەسڵەتەکانی کاتیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ماوەی توێژینەوە جیاوازن ڕوو لەزیاد بوون دەکەن.
٢- قەبارەی تاوانی دزیکردن لە ڕووی جیاوازی شوێنیدا بەگوێرەی گەرەکان و شارەوانیەکان و بەشەکانی شار دەگۆڕێت و جیاوازە .
٣- قەبارەی تاوانی دزیکردن لە دابەشبوونی شوێنییدا لەماوەی توێژینەوە، بەتەرزێکی هەرەمەکی دابەش دەبن لە دەرئەنجامی ڕێکەوت بووە.
٤- ئاراستەی ڕۆژهەڵاتی ناوچەی توێژینەوە زۆرترین ئاواکاری ڕووی تێکردوە، بەمەش تاوانی دزیکردن زیاتر لەم ئاراستە بوونی هەیە.
٥- چڕیی دابەشبوونی تاوانی دزیکردن جیاوازە بەگوێرەی گەرەکان و شارەوانیەکان و بەشەکانی شار.
٦- گۆڕاوی سەرەکی توێژینەوە تەنها خاڵی گەرم لە نێو شاری هەولێر دروست دەکەن.
٧- سیفەتی کۆبوونەوە لە شوێنی تاوانی دزیکردن بەدیدەکرێت زیاتر لە سیفەتی توندڕەوی لەدابەشبوونی شوێنیدا.

ئامانجی توێژینەوە: بریتیە لە دۆزینەوەی جیاوازیی شوێنی وکاتیی خەسڵەتەکانی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی گەڕەکەکانی شاری لە هەردوو ساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣دا، هەروەها تیشکخستنە سەر تەرزی دابەشبوونیان و ئاراستەی جوگرافیی بوونی کێشەی توێژینەوە، زانینی چڕیی جێگیربوونیان لەسەر ئاستی گەڕەکەکان و شارەوانیەکان و بەشەکانی شارەکە، هەروەها دەرخستنی خاڵە گەرمەکان و ساردەکان و دیاریکردنی کۆمەڵەکانی کۆبوونەوە و توندڕەویی تاوانەکانی دزیکردن، بە بەکارهێنانی تەکنیکەکانی سەردەم، بۆئەوەی ببێتە نەخشەڕێگایەک بۆ وەزارەتی ناوخۆی هەرێمی کوردستان و نووسینگەکانی نەهێشتنی تاوان بۆ چارەسەرکردنی کێشەی دزیکردن لەلایەک و بۆ ڕێکخستنی بەڕێوەبردنی داتابێسیی تاوان، وەک لەم توێژینەوە کاری بۆ کراوە.

میتۆدی توێژینەوە: لەم توێژینەوەیەدا پشت بەمیتۆدی (ئیستقرائی) بەستراوە، کە بە وردەکارییەکان و تێبینیی و بەشە بچووکەکانی تایبەت بەتاوانی دزیکردن لەنێو (دۆسیەکانی) نووسینگەکانی نەهێشتنی تاوان دەستپێکردو بەبەشی گشتگیری و دەرئەنجامی گشتیی کۆتایی هات، دوای جێبەجێکردنی هاوکێشە بیرکارییەکان و تەکنیکی سەردەم، لەنێو ئەم میتۆدەدا، شێوازی وەسفیی بەکارهاتووە بۆ ڕوونکردنەوەی ڕاستییەکان، کەچی میتۆدی شیکردنەوەی شوێنیی و ئاماری بۆ مۆدێلسازیی شوێنی داتای شوێنی تاوان بەکارهاتووە لەڕێگای بەکارهێنانی پرۆگرامی (ArcGis-Desktop-v.10.8) .

سنووری کاتی و شوێنی و بابەتی : لەهەردوو ساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣دا لەشاری هەولێر ، تاوانی دزیکردن بەهەموو جۆرەکانی وەرگیراوە لەهەر شوێنیک بێت لە نێو سنوری شارەوانی هەولێر .

سەرچاوەی داتا و زانیاریی: جگە لەکتێب، توێژینەوەی زانستیی و گۆڤارەکان و نامە و تێزەکانی خوێندنی باڵا، توێژینەوەی گوڕەپانیی بەشێکی سەرەکیی بەدەست هێنانی داتای تاوان بووە، بۆماوەی ٤ مانگ و سەرژمێری کردن و بەئەلیکترونیکردنی داتای نێو (پەراوی دۆسیەکانی پۆلیس) لە ١٢ نووسینگەی نەهێشتنی تاوانی هەولێر و شارەکانی پاشکۆی دەوروبەری.

پلانی توێژینەوە : بۆ پێکانی ئامانجی توێژینەوە بابەتەکە دابەشکراوە بۆ سێ تەوەری سەرەکی، لەتەوەری یەکەم بنەما تیۆریەکانی توێژینەوە و ناساندنی ناوچەی توێژینەوە لەخۆدەگرێت. لەتەوەری دووەمدا خەسڵەتەکانی کاتی تاوانی دزیکردن دەخرێتە بەرباس و لێکۆڵینەوە جیاوازیی کاتیان دەستنیشان دەکرێت. لەمیانی پێنچ تەوەری لاوەکیدا، جیاوازی شوێنی بۆ شوێنی تاوانی دزیکردن سازدەکرێت بۆ وەڵامدانەوەی گریمانەکانی توێژینەوە بە بەکارهێنانی پرۆگرامی (ArcGis-Desktop-v.10.8)

1- چوارچێوەری تێوری و ناساندنی ناوچەی توێژینەوە:

لەم تەوەرەدا تیشك خراوەتە سەر ڕوونکردنەوەی گرنگترین ئەو چەمك و زاراوانەی پەیوەستن بە بابەتی توێژینەوە و دیاریکردنی ئەو توێژینەوانەی کە پێشووتر تاوتوێی ئەم بابەتەیان کردووە و ڕوونکراونەتەوە، ئەمە جگە لە ناساندنی شوێنی جوگرافی ناوچەی توێژینەوە .

١-١- ناساندنی چەمك و زاراوەکانی تایبەت بە توێژینەوە :

١-١-١-چەمکی تاوانی دزیکردن- Theft Crime :

ئەم چەمکە لە دوو زاراوە پێکهاتوە یەکیان تاوان و ئەوەی تریان دزیکردنە، توێژەران لە دیدی جیاواز پێناسەیان کردوە وەك دیدی (ئاینی، یاسایی، کۆمەڵایەتی)، سەبارەت بە زاراوەی تاوان لە دیدی ئاینەوە تاوان بریتییە لە سەرپێچی کردن لە فەرمانەکانی خوای گەورە، کە لەگەڵ

شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام ناگونجێت. پێویستە بەگوێرەی شەریعەت مامەڵەی لەگەڵ بکرێت. (الحاتمي، ٢٠٠٨ ، ص ١٨). لە دیدی یاساوە یاساناسی ئەمریکی (جیروم هول) لەبارەی تاوانەوە دەڵێت بریتیە لە زیانێکی قەدەغەکراو بەپێی یاسای تاوان، لەلایەن کەسێکی پێگەیشتوو بەخواست و مەبەست ئەنجامیداوە، کە پێویستە سزایەکی دیاریکراو لە یاسادا وەربگرێت. (Hall, 1960, p55). کەچی(Dakkak, 2014, p13) تاوان بەکردارێك دژی بەها کۆمەڵاتییەکان هەژماردەکات، دەوڵەت لە رێگای سزاو رێوشوێنەکانی خۆپارێزی کاردانەوەی لەسەر دەبێت، لە چەمکێکی گشتگیردا (Thotakura,2014,P196) وای بۆ دەچێت کە تاوان هەڵەیەکی گشتیی بێت و بە هەڵسوکەوتێکی دژە کۆمەڵایەتی و ئایینی دادەنرێت، واتا ئەنجامدانی هەرکارێکی هەڵە و زیانگەیاندن بە خۆی یان دژی لایەنی دووەم و سێیەم، لەهەمانکاتدا کارێکی نایاساییە، کە هەڵدەستێ بە پێشێلکردنی یاسای دەوڵەت و لەلایەن کۆمەڵگاوە پەسەندنیە، دواجار یاساکانی سزادان دەیان گرێتەوە.

سەبارەت بە چەمکی دزیکردن بە مانای فێڵکردن لە مامەڵەکردن لەگەڵ موڵکی کەسێکی تر بە مەبەستی دزینی ئەو شتانەی کە خاوندارێتی خۆی هەیە، یاخود شتێک دەست بەسەردا بگیرێت، کە خواستی لایەنی دووەمی لەگەڵ دانیە. (Griffiths, 2024, p45-46). یاخود بردنی هەر جۆرە کەلوپەلێك کە خاوەنەکەی بەدوای بگەڕێت و داوای بکاتەوە. (Spoelstra,2024, p2). لەڕوانگەی یاساییەوە لە یاسای عیراقی بە ماددەی (٤٣٩)ی یاسای سزاداندا پێناسەی دزی کراوە کە بریتیە لە بردنی پارە یان ماڵ و موڵك کە خاوەندارێتی کەسێکی ترە، بەم کارەش سەر پێچی دەکات و لەهەمانکاتدا کردارەکە بە ئەنقەست بێت ئەوە دەچێتە خانەی دزییەوە، تاوانی دزیکردن وەك هەر تاوانێك کە دەرهەق بە کەسانێك یان مافی گشتی ئەنجام دەدرێت، بەمەش دەکەوێتە ژێر یاسای سزادان و یاسای سزادانی عێراقی بە ژمارە ١١١ی ساڵی ١٩٦٩ عێراق بەسەر جێبەجێ دەکرێت، (قانون العقوبات العراقي، ١٩٦٩). لە میانی کۆمەڵایەتییەوە، بەم جۆرە دەستنیشان کراوە، کە بریتیە لە رەفتاری خۆپەرستانە و کۆنترۆڵنەکراو خۆنەویستی کۆمەڵایەتی تێدا نییە. بەهۆیەوە تاک ئەو شتانە بەدەست دەهێنێت کە مافی خۆی نییە. (الساعاتي، ١٩٨٧، ص ١٠٤).

لەسەر بنەمای پێناسەکانی پێشوو دەکرێت دەستنیشانی تاوانی دزیکردن بکرێت بەوەی کە جۆرێکە لە جۆرەکانی تاوان کە بریتیە لە دەستبەسەرداگرتن و بردنی سەرمایە و کەلوپەل بەشێوەیەکی نهێنی بەبێ ئەوەی مۆڵەتی پێشوەختەی خاوەنەکەی وەرگیرابێت. بۆ ئەم مەبەستە تاوانبار ماوەیەکی دوور یان نزیك لە شوێنی نیشتەجێبوونی خۆی دەبرێت، بۆ ئەنجامدانی تاوانەکەی. بەمەش یاساکانی سزادانی بەسەردا جێبەجێ دەبێت. یاخود زۆربەی جار دزیکردن پاڵنەری ئابووری و کۆمەڵایەتی و دەروونیی لە پشتە بۆ ئەنجامدانی، ئەمەش وادەکات لێکەوتەی نەرێنی بەسەر هەردوو تاوانبارو تاوانلێکراودا بکەوێتەوە، ئەم کرداش بەگوێرەی کات و شوێنی جوگرافیی دەگۆڕێت. هەموو وەزیفەکانی شار بەدەرنین لە ڕوودانی دزیکردن تیایدا و شوێنی (نیشتەجێبوون، بازرگانی، پیشەسازیی، گواستنەوە، خزمەتگوزارییەکان)، لە ناوچە شارنشینیەکان زیاتر ڕوودەدات بەراورد بە ناوچەی نشینگە گوندییەکان.

٢-١-١ جوگرافیای کۆمەڵایەتی- Social Geography:

جوگرافیای کۆمەڵایەتی لێکۆڵینەوە لەسەر دابەشبوونی دیاردە کۆمەڵایەتییەکانی سەر ڕووی زەوی، یاخود دیاردەیەکی دیاریکراو، لەناوچەیەکی دیارکراو دەکات. کە گرنگی بە دابەش بوون و

کات و شوێن و دەستنیشانکردنی هۆکارەکان و شیکردنەوەی زانستی خستنە ڕووی چارسەری گونجاو بۆ کێشە و دیاردە کۆمەڵایەتییە نەخوازراوەکانی ناو کۆمەڵگا دەخاتەڕوو. یان بەجۆرێکی تر جوگرافیای کۆمەڵایەتی، کێشە کۆمەڵایەتییەکان لەناوچە جوگرافییەکان دەستنیشان دەکات و دەیانبەستێتەوە بە ژینگەی سروشتی و مرۆیی، لەهەمان کاتدا تەرز و چارەسەر و شیکردنەوەی کاتی و شوێنی دەخاتە ڕوو. (العمر، و المومین، ١٩٩٩ ،ص١٧). سەرەڕای ئەمەش (برون- Brunn) بەم شێوەیە پێناسەی جوگرافیای کۆمەڵایەتی کردووە کە بریتیە لەو زانستەی لێکۆڵینەوە لەسەر کردارەکانی کارلێکردنی کۆمەڵایەتی لە شوێنێکی جوگرافی دیاریکراودا دەکات. هەروەها تیشك دەخاتە سەر ئەو ڕەفتارانەی لە ئەنجامی ئەم کارلێکردنە ڕوودەدات و دەبێتە هۆی دروستبوونی تەرزی شوێنی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی، ئەم دیاردانەش ڕەنگە تاکە کەس بن یان کۆمەڵە کەسانێك یان دامودەزگای حکومی بێت (زعزوع، ٢٠٠٧ ،ص٤٦).

١-١-٣ جوگرافیای تاوان Geography of Crime :

(هربرت Herbert) ئاماژە بەوە دەکات، کە جوگرافیای تاوان لە تەرزە شوێنییەکانی دیاردەی تاوان دەکۆڵێتەوە لە شوێنێکی جوگرافییدا، جگە لەمەش لێکۆڵینەوە لەسەر فاکتەرەکانی شوێنی بە هەموو لایەنەکانەوە (کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی)، بە ئامانجی باشکردنی ئەو ژینگە ناوخۆییەی کە تاوانباری لەخۆگرتووە، واتا لێکۆڵینەوە لە تاوان لێکۆڵینەوەیەکی پێشوەختەیە و ڕۆڵی لە تێگەیشتنی گرفتەکانی کۆمەڵایەتی شارستانیەتی دەبێتە ئامرازێکی ڕێنوێنکار و ڕۆڵی جوگرافیناسەکان دیاردەخات، لەسەر ژینگە و کۆمەڵگاکە، ئەمەش دەرئەنجامی سیستەمە کۆمەڵایەتییەکەیە. (زعزوع، ٢٠٠٧، ص١٤٣). بەڵام لەدیدی توێژەر (Erde) چەمکی جوگرافیای تاوان بەم جۆرە دەناسێنن کەتوارێکی ئاراستەی نوێی کۆمەڵایەتییە لەنێو جوگرافیادا. پەیوەندی بە چەندین زانستی ترەوە هەیە، وەك تاواناسی و کۆمەڵناسی، یاخود کەتوارێکی کۆمەڵایەتییە، لە نێوان زانستەکانی تاواناسی و کۆمەڵناسی و جوگرافیادا بەیەکەوە دەبەستێتەوەو پەیوەندیەکی سێ لایەنەی هەیە، (Erde, 2020,p28). کەچی توێژەری تر دەڵێت : جوگرافیای تاوان بەشێکە لە جوگرافیای کۆمەڵایەتی و پەیوەستە بە لێکۆڵینەوەی لە بنەماکانی کۆمەڵایەتی و چالاکییە کۆمەڵایەتییەکانی ژینگەی دەوروبەر، واتا خوێندنەوەیەکی گشتگیرانە دەکات. بۆ هەڵسوکەوتی مرۆڤ و جیاوازی شوێنیان لە چوارچێوەی ژینگەیەکی کۆمەڵایەتییدا، لێرەدا توێژینەوەکان بە میتۆد و ڕێگاکانی جوگرافی ئەنجام دەدرێت، بۆ شیکردنەوە و دەرخستنی هۆکارو لایەنەکانی کۆمەڵگاو دەرئەنجامەکانی تاوان. (محمد، ٢٠٠٨، ص٣٢).

١-١ ئاراستەکانی توێژینەوەکانی پێشوو :

توێژینەوەکان لە ڕووی ئاراستەیان جیاوازن لەسەربنەمای پێوەری ڕووبەری ناوچەی توێژینەوە کان دەتوانرێت پۆلین بکرێت بۆ دوو ئاراستەی سەرەکی:

١-<u>توێژینەوە گەورە و گشتگیرەکان- Large scale Studies:</u> بریتیە لەو توێژینەوانەی کە تاوان بەگشتی یاخود تەنها تاوانی دزیکردن لە ڕووبەرێکی فراوان وەرگیراوە جا لەسەرئاستی هەرێمێک بێت یان پارێزگا یان ئاستی سەنتەرە شارنیشینەکانی هەموو وڵات یاخود لەسەر ئاستی هەموو وڵات، جا چ بە بەکارهێنانی پرۆگرامەکانی Arc-Gis)) یاخود(Spss)، وەک توێژینەوەی(N.Ramos,2022) لەشارەکانی وڵاتی بەرازیل، و توێژینەوەی (الهاجری،٢٠١٧) لە

پارێزگاکانی وولاتی قەتەر، یان توێژینەوەی (البطوش،٢٠١٥) لە پارێزگاکانی وولاتی ئوردن، هەمان سیستەمی توێژینەوە لە هەردوو توێژینەوەی (جواد،وکامل،٢٠٢٣) و (الجبوری،٢٠١٥) بە روونی بەدیاردەکەوێت.

٢-توێژینەوە بچووک و ووردەکان:Small scale studies ئەو توێژینەوانە دەگرێتەوە کە لەسەر ئاستی شارەکان نووسراوە واتە لەڕووبەرێکی بچووک، توێژینەوەکانی تاوانەکان بە هەموو جۆرکانی یاخود تاوانی دزیکردن لەسەر ئاستی گەڕەکەکان توێژینەوەیان لەسەر کراوە، بە بەکارهێنانی پرۆگرامەکانی Gis Arc و Spss یاخود بەبێ هیچ پرۆگرامێک، وەک توێژینەوەی (G.ouldsr and J.eyans-1984) لەشاری نیوکاسل بەتایبەتی لەگەڕەکە هەژارنیشینە نالەبارە کۆنەکان، یاخود توێژینەوەیەکی تر لەشاری سوانزی کە پەیوەندی ژینگەی نیشتەجێبوون کاریگەری لەسەرزیادبوونی تاوان وەرگرتووە (Herbert,1982)، جگە لە هەردوو توێژینەوەی لەشاری بەسرە و شاری عەفەک لە پارێزگای قادسیە کە تیشک دەخرێتە سەر تاوانی دزیکردن بەتایبەتی بەبەکارهێنانی Gis Arc، (مردان،وکاظم،٢٠١٧) و (الجبوری,٢٠٢٥)، هەمان میتۆد و ئاراستە لە توێژنەوەی شاری مەککە بە دیاردەکەوێت (الطرفي،٢٠٠٠).

لەسەرئاستی هەرێمی کوردستاندا توێژینەوە لەهەردوو ئاراستەدا زۆر کەمن بەتایبەتی لە پسپۆری جوگرافیادا، یەکەم توێژینەوە لەسەرئاستی پارێزگای دهۆک کراوە لەشاری دهۆک کە جیاوازی شوێنی لەسەر ئاستی پارێزگا بووە نەك شار، (تیلی،٢٠٢٢)، هەروەها توێژینەوەی (پیردواد،٢٠١٧) لەبواری کۆمەڵناسی ئەنجامدراوە لەسەر ئاستی پارێزگاکانی هەرێمی کوردستان بووە .

ئەم توێژینەوەیە بەیەکەم توێژینەوەی جوگرافی دادەنرێت لەهەرێمی کوردستان وعێراق کە بە وردی لەئاراستەی دووەم کاردەکات لەسەر ئاستی گەڕەکەکان و خەسڵەتەکانی شوێنی تاوان ڕوونەدەکاتەوە، جگە لە جیاوازیی شوێنی و کاتیان، بە بەکارهێنانی تەکنیکی (ArcGis-Desktop-v.10.8.

١-٣ ناساندنی شاری هەولێر :

شاری هەولێر دەکەوێتە نێوان هەردوو بازنەی پانی (″25′18°36–″40′04°36) لەباکوور و هەردوو هێڵی درێژی (″20′09°44–″55′55°43) لەڕۆژهەڵاتی گۆی زەوی، (نەخشەی١). لەسەر بنەمای ئەم شوێنە فەلەکیە ناوچەی توێژینەوە دەکەوێتە نزیک ناوەڕاستی پارێزگای هەولێر و هەرێمی کوردستان و بەشی باکووری ڕۆژهەڵاتی عێراق، لەناوچەی نیمچە چیایی لەسەر دەشتی هەولێر و بە دەروازەیەک دادەنرێت بۆچوونە نێو ناوچەی چیایی (سادە و ئاڵۆز) لە پارێزگای هەولێر. لەڕووی کارگێڕیی و سیاسییەوە پایتەختی هەرێمی کوردستانی عێراقە و بە سەنتەری پارێزگای هەولێر هەژمار دەکرێ، لە باکوورەوە قەزای عەنکاوە و بەحرکە و پیرمام دەوریانداوە، لە ڕۆژهەڵاتەوە قەزای بنەسڵاوە و کۆیە، کەچی لەباشوورەوە بە شێک لەقەزای بنەسڵاوە و سەنتەر و قوشتپە دەوری شارەکەی داوە، لە ڕۆژئاواوە لەگەڵ قەزای خەبات هاوسنوورە. نەخشەی(١)، لەڕووی مێژوویيەوە بەکۆنترین شارە مێژوويیەکان هەژماردەکرێت کە تا ئێستا ژیان تیایداماوە. (مکاي، ١٩٦١،ص١٣٧). لەڕووی ئابوورییەوە بە شارێکی بازرگانی گرنگ هەژماردەکرێت، چونکە بنەمای ئابووری شارەکە بەچالاکی بازرگانیەوە بەندە، شوێنی کۆبوونەوەی لقی گەورە کۆمپانیا بازرگانییە بەناوبانگەکانی جیهانە و پێگەی وەبەرهێنانە لەبواری چالاکی جۆراوجۆر (بازرگانی، نیشتەجێبوون، خۆشگوزەرانی، گەشتوگوزاری).

١-٣-١جیاوازیی شوێنیی گەڕەكەكان بەگوێرەی شارەوانییەكان(٢٠١٣-٢٠٢٣):

ناوچەی توێژینەوە لە ٦ شارەوانی سەرەكی پێكهاتووە بەڵام لەڕووی ژمارەی گەڕەكەكان و هەڵكشانی سنووری هەر شارەوانیەک جیاوازیی هەیە لەنێوان ساڵانی توێژینەوە (٢٠١٣-٢٠٢٣)دا، شارەوانی یەک كەسەنتەری شارە و ناوچەی كارەكانی ناوەندی (CBD) لەخۆدەگرێت، هیچ گۆڕانكاریەک لەمانەی باسكران لەسنووری ئەم شارەوانییە نەبووە، كەچی لە سنووری شارەوانیی دوو ٢١ گەڕەكی نوێ لە ساڵی٢٠٢٣ زیادبووە جگە لەگۆڕینی ناو و لكاندنی گەڕەک بەمەش لە ١٣ گەڕەک لەساڵی ٢٠١٣ دەبێتە ٣٣ گەڕەك ، كەچی شارەوانی سێ لەبەشی باكووری خۆرهەڵاتی شارەكە دایە و لە ١٤ گەڕەک لەساڵی ٢٠١٣ بۆتە ٢٨ گەڕەک، گۆڕانكارییەكان بریتیە لەزیادبوونی ١٤ گەڕەكی نوێ لەساڵی ٢٠٢٣ جگە لە گۆڕینی ناو و لێكترازانی گەڕەک.

شارەوانی چوار ٣٥ گەڕەک لەخۆدەگرێت لەساڵی ٢٠٢٣، بەڵام لەساڵی ٢٠١٣ تەنها ٣١ گەڕەک بووە، ئەم شارەوانیەش بەشی رۆژهەڵات و باشووری رۆژهەڵاتی شار داگیردەكات، سەرنج بدە نەخشەی (٢)، ئەمە جگە لەگۆڕانكاری دیكەی سنووری گەڕەكەكان لەلێكترازان و لكاندن و گۆڕینی ناو. لەشارەوانی پێنج لەساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣دا ژمارەی گەڕەكەكان لە ١٧ گەڕەک بۆ ٢٤ گەڕەک زیادی كردوە ،گۆڕانكارییەكان بریتی بوون لەزیادبوونی ٦ گەڕەک و گۆڕانی ناوی گەڕەک و لێكترازانی گەڕەكەكان، ئەم شارەوانیەش بەشی باشووری ناوچەی توێژینەوە داگیردەكات، بەڵام لەئاراستەی باكوری رۆژئاوا تا باشووری رۆژئاواوە شارەوانی شەش دێت كە لە ١٣ گەڕەک لەساڵی ٢٠١٣ بۆتە ٢٥ گەڕەک بەزیادبوونی ٧ گەڕەک و بوونی حاڵەتی لێكترازانی گەڕەک و گۆڕانی ناو بە بەراورد بە ساڵی ٢٠١٣دا. لەسەر بنەمای ئەوگۆڕانكاریيانەی پێشوو رووبەری ئاوەكاری شاری هەولێر لەساڵی ٢٠١٣ (١١٨,٩٥)كم^2 بووە لە ٩٩ گەڕەكدا، بەڵام لەساڵی ٢٠٢٣دا گەیشتۆتە (169.29) كم^2 لە ١٥٦ گەڕەكدا ،واتە (٥٠,٣٤) كم^2 و٥٨ گەڕەك زیادی كردووە لەماوەی ١٠ ساڵدا.

١-٣-١جیاوازیی شوێنیی بەشەكانی شار (٢٠١٣-٢٠٢٣):

بۆ ئاسانی شیكردنەوەی شوێنیی تایبەتمەندییەكانی تاوانی دزیكردن لەسەنتەری شار بەبەراورد بە لێوار و دەوروبەری شاردا، بە باشمان زانی ناوچەی توێژینەوە بۆچەند بەشێک دابەشبكرێت لەسەر بنەمای زانستی تیۆریی جوگرافیای شار و جوگرافیای تاوان و بەگوێرەی شەقامە بازنەییە سەرەكی و خێرایەكانی نێو شاری هەولێر هاندەرێک بوو بۆ پارچەكردنی شارەكە بۆ چەند بەشی دیاریكراو وەک لەنەخشەی (٢) بەدیار كەوتووە. بەشی یەكەم لە قەڵای هەولێرەوە دەستپێدەكات تا شەقامی بازنەیی بارزانی نەمر- (٣٠)م، كە بەفەرمی پێی دەوترێت (سەنتەری شار)، بریتیە لەسنووری ناوچەی كارەكانی ناوەندی (CBD)، بەشی دووەم لە شەقامی بازنەیی بارزانی نەمر- (٣٠)م دەستپێدەكات تا شەقامی بازنەیی پێشەوا قازی -١٠٠م، بریتیە لەو گەڕەكانەی كە لە ناوەوەی شار هەڵكێشاون، كەچی لەپاش سنووری شەقامی پێشەوا قازی-١٠٠م تا شەقامی ١٢٠م بریتیە لە لێواری شار یاخود قەراغی شار، كەچی دەوروبەری شار لە پاش شەقامی بازنەیی ١٢٠م یەوە دەستپێدەكات تاشەقامی بازنەیی ١٥٠م كە زۆربەی پرۆژەكانی نیشتەجێبوونی پلانبۆدانراو لەم سنوورەن هاوشانی گوندەكانی كرداری دیلبوونی شارنشینی كە بوونەتە گەڕەك.

لەساڵی ٢٠١٣ ژمارەی گەڕەكەكانی بەشی دەوروبەری شار كەمترە بە بەراود بە ساڵی ٢٠٢٣، ئەمەش دەرئەنجامێكی ئاساییە بەهۆی فراوانبوونی سنووری شاری هەولێر لەو بەشەدا، بڕوانە

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue :3
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٣

نەخشەی (٢). ئەم جیاوازیانەش بریتیە لە (گۆڕینی ناو، لێکترازانی سنووری گەڕەک، لکاندنی گەڕەک، زیادبوونی گەڕەکی تازە)، هەروەک لەنەخشەی (٢) بەدیاردەکەوێت.

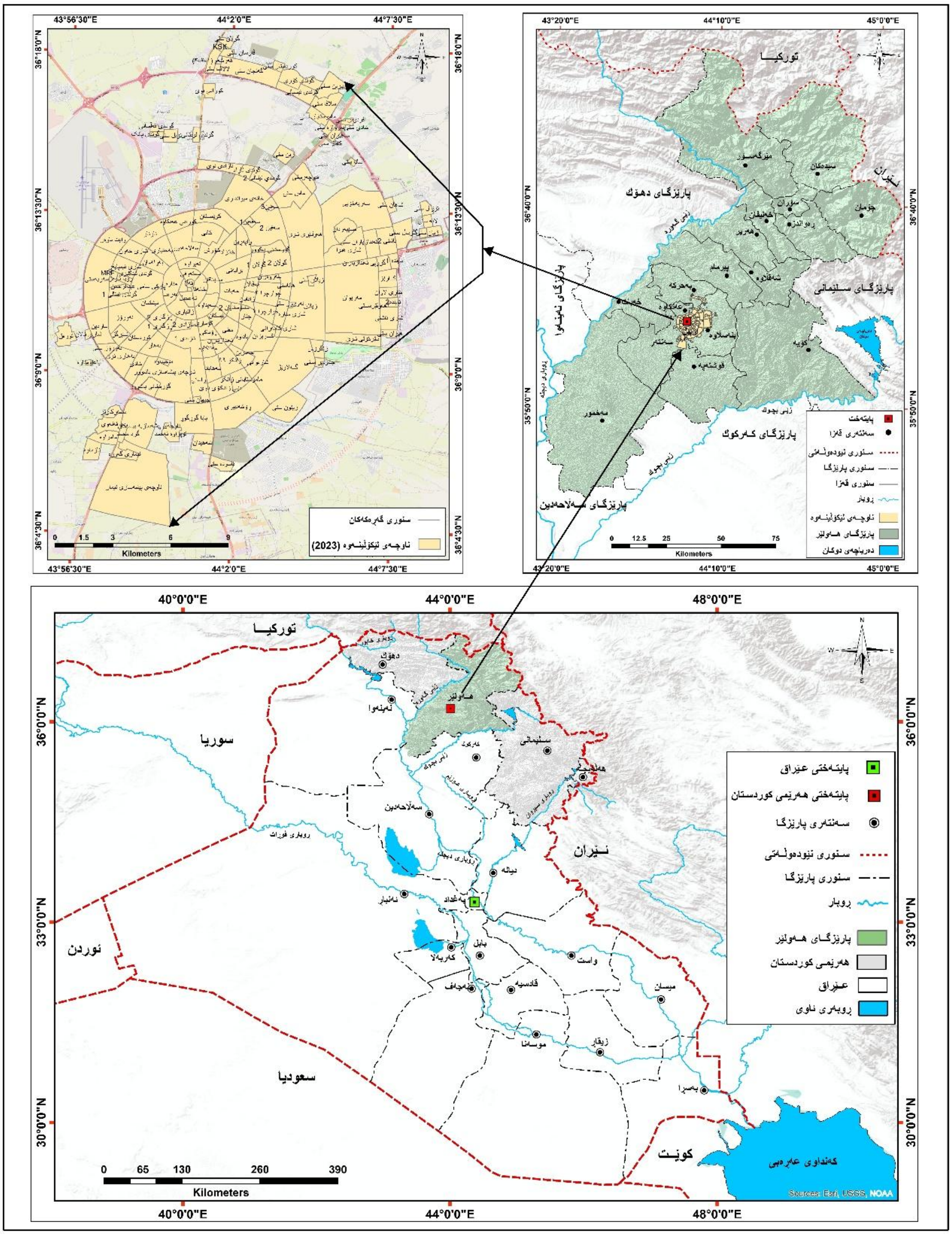

نەخشەی (١) ناساندنی پێگەی شوێنی جوگرافیی شاری هەولێر لە ساڵی ٢٠٢٣

سەرچاوە: کاری توێژەران پشتبەستن بە ١- (وەزارەتی پلاندانان، (٢٠١٣-٢٠٢٣)).٢ - (وەزارەتی شارەوانی وگەشت وگوزار، (٢٠١٣-٢٠٢٣)).٣- بەڕێوەبەرایەتی نەخشەدانای هەولێر ،(٢٠١٣-٢٠٢٣)،

٤- (ArcGis-Desktop-v.10.8 .).

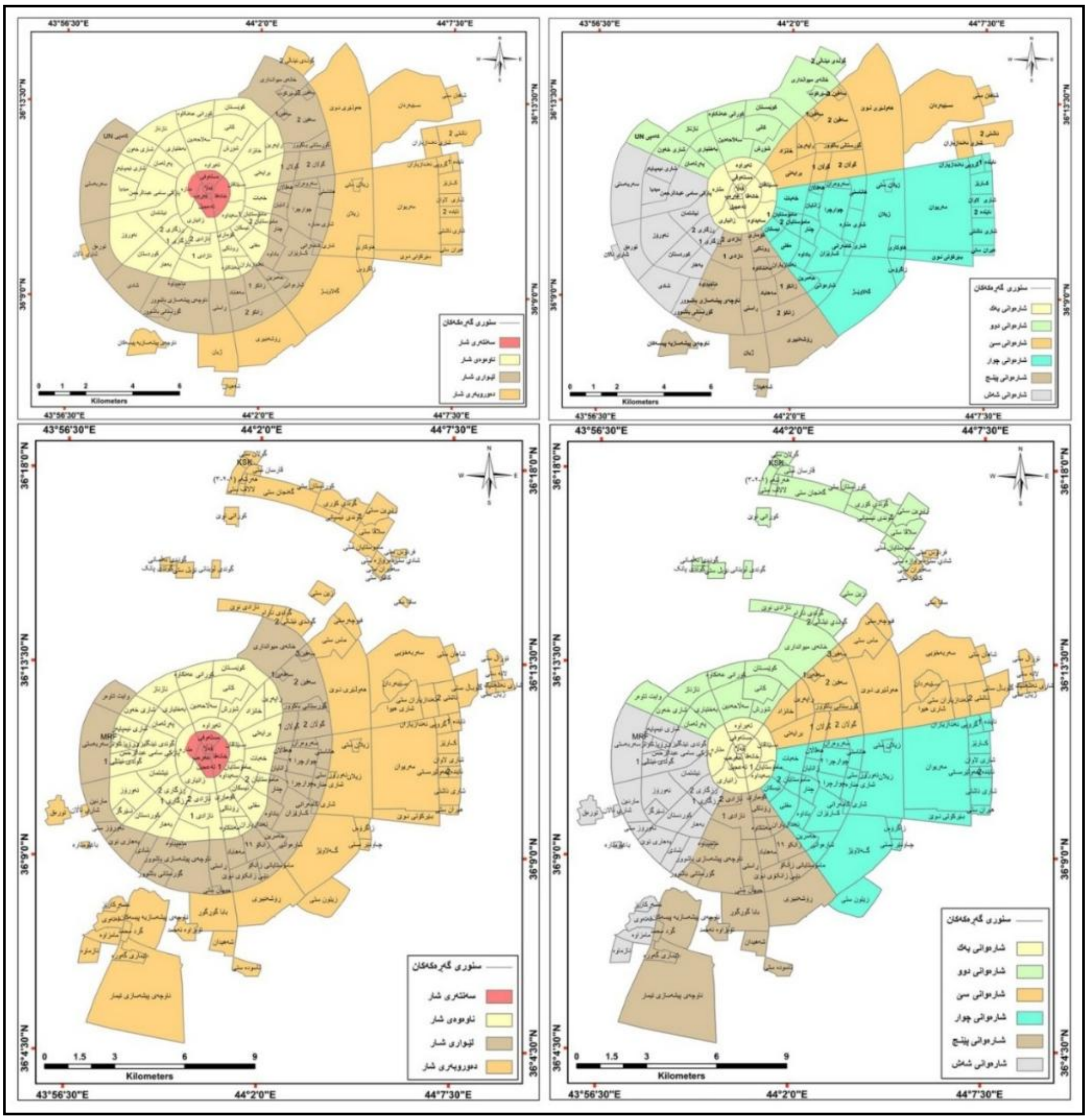

نەخشەی (٢) جیاوازی شوێنی سنوری گەڕەکەکان بە گوێرەی شارەوانیەکان وبەشەکانی شاری هەولێر(٢٠١٣-٢٠٢٣)

سەرچاوە: کاری توێژەر پشتبەستن بە : سەرچاوەکانی نەخشەی (١) .

٢- جیاوازیی کاتی تاوانەکانی دزیکردن (٢٠١٣-٢٠٢٣) :

تاوانی دزیکردن بەگوێری کاتی توێژینەوە جیاوازە، لێرە خەسڵەتەکانی تاوانی دزیکردن پۆلین دەکرێت بۆ ئەو خەسڵەتانەی تایبەتن بە شوێنی تاوان، وەك لەمانەی خوارەوە دەخرێتە بەر باس و لێکۆڵینەوە :

1-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی ژمارەی تاوانی دزیکردن /

بەسەیرکردنی خشتەی (١) تێبینی گۆڕانکاری گەورە دەکرێت، لە بەرزبوونەوەی ڕێژە و ژمارەی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر لەماوەی (٢٠١٣_٢٠٢٣). بەجۆرێك ژمارەی تاوانی دزیکردن لەساڵی ٢٠١٣ دا گەیشتۆتە ٢٣٨ تاوان بەڕێژەی ٦% لە کۆی گشتی هەموو جۆرە تاوانەکان لە شاری هەولێر کە ٤١٤٠ تاوان تۆمارکراوە، کەچی بۆ ساڵی ٢٠٢٣ سێ هەندە بەرز دەبێتەوە بۆ ٩٣١ تاوانی دزیکردن، بەڕێژەی ١٠% لە کۆی گشتی هەموو جۆرە تاوانەکان کە ٩٣٨٥ تاوان تۆمارکراوە، بە واتایەکی تر نەك هەر ژمارەی تاوانی دزیکردن زیاد بووە بەجیاوازی ٦٩٣ تاوان، بەڵکو هەموو جۆرەکانی دیکەش هەڵکشانی بەخۆیەوە بینیوە بە جیاوازی ٥٢٤٥ تاوان. ئەم بەرزبوونەوەیە ڕەنگدانەوەی ئەو بارە نەخوازراوەی داراییە کە بەسەر هەرێمی کوردستان داهاتووە، لە بڕینی موچە و بودجە لەلایەن حکومەتی ناوەند، هاوکات دوای ساڵی ٢٠١٣ شاری هەولێر بۆتە مەڵبەند و کۆبوونەوەی ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتوانی نەتەوە جیاوازەکان، بەتایبەت ڕووتێکردنی ئاوارەکانی عێراق و پەنابەرانی سوریا و جەنگی داعش بۆ سنووری هەرێمی کوردستان و ناوچەکانی دەوروبەری، هاوکات هاتنی کرێکارانی بیانی بۆ شاری هەولێر وەکو دەستیکار، خۆی لەخۆیدا کاریگەری بە جێدەهێڵێت لەسەر بەرزبوونەوەی ژمارەی ئەنجامدانی تاوان.

سەبارەت بە ژمارەی تاوانی بکەرەکانی دیار و نادیار بەهەمان شێوە گۆڕانی بەسەرداهاتووە بۆ هەردوو ماوەی توێژینەوە (٢٠١٣ _ ٢٠٢٣)، ڕێژەی تاوانی بکەرەکانی دیار لەنێوان ٩٢,٤% ، ٨٩,٨% بووە . لەڕووی قەبارەشەوە ئاماژەیەکی باشە کە تواندراوە بکەرەکان بناسرێن و سزا بدرێن بەهۆی ئەو پێشکەوتنە خێرایەی بەسەر بواری چاودێری کردن و کامێرە چاودێریەکان داهاتووە، هەروەها توندوتۆڵکردنی ڕێوشوێنە ئەمنیەکان لەشاری هەولێر. هەرچی ژمارەی تاوانی بکەر نادیارە لەساڵی ٢٠١٣ ڕێژەی 7,6%ی تۆمارکردووە، کە ڕێژەیەکی نزم پێکدەهێنێت. بەڵام بۆ ساڵی ٢٠٢٣ بەرزدەبێتەوە بۆ ١٠,٢%.

خشتەی (١) دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر (٢٠١٣-٢٠٢٣)

تایبەتمەندیەکان	2013	%	2023	%
ژ. تاوانی دزیکردن	238	٦	931	١٠
ژ. تاوانی بکەرەکانی دیارن	220	92.4	836	89.8
ژ. تاوانی بکەرەکانی نادیارن	18	7.6	95	10.2
کۆی گشتی هەموو جۆرەکانی تاوان	4140	-	9385	-

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە (وەزارەتی ناوەخۆ، ٢٠١٣-٢٠٢٣).

٢-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی شوێنی ئەنجامدانی تاوانی دزیکردن /

دزیکردن بێبوونی شوێنی جوگرافی ئەنجام نادرێت، هەر دزیکردنێك وابەستیە بەو شوێنە جوگرافییەی کە تاوانبار پلانی پێش وەختەی بۆ دادەنێت. بەڕوانین لە خشتەی (٢) و شێوەی

(1) ڕوون دەبێتەوە لەسەر ئاستی هەر دوو ماوەی توێژینەوەدا (٢٠١٣_٢٠٢٣)، یەکەم وێستگەی ئەنجامدانی تاوانەکە بریتیبووە لە ماڵەکان، بەشێوەیەك لەساڵی ٢٠١٣ دا بەرزترین ڕێژەی داگیرکردووە کە گەیشتۆتە 59.7% لەکۆی گشتی تاوانی دزیکردن، بۆ ساڵی ٢٠٢٣ بەهەمان شێوە ماڵەکان بۆتە شوێنی دزیکردنی تاوانباران بەڵام لەم ساڵەدا ڕێژەکەی دادەبەزێت بۆ 41.6% ، لەلایەکیترەوە شوێنی دزیکردن لە بازاڕو و مۆڵەکان ڕیزبەندی دووەم داگیردەکات، لەسەر ئاستی هەردوو ماوەدا. بەرزترین ڕێژەش دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ٢٠٢٣ کە گەیشتۆتە 30.2%، بە پلەی سێیەم گەراجی ئوتومبێل و شەقامی سەرەکی و لاوەکی و کۆڵانەکان دێت بە ڕێژەی ١٠,١% و١٨,٧% لە ساڵی ٢٠١٣ و٢٠٢٣دا، سەبارەت بەدزیکردن لە شوێنی هۆتێل و مۆتێل و پارك و چێشتخانە و دامودەزگای فەرمی و نافەرمی، بەکۆی ڕێژەی ١٠,٥% و ٢٠% پێکدەهێنێت بۆ ساڵی ٢٠١٣ و٢٠٢٣ .

خشتەی (٢) دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی شوێنی ئەنجامدانی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

%	2023	%	2013	شوێنی تاوان
41.6	388	59.7	142	ماڵ
30.2	281	19.7	47	بازاڕو مۆڵەکان
4.3	40	6.3	15	دامودەزگای فەرمی ونافەرمی
18.7	174	10.1	24	گەراجی ئوتومبێل شەقامی سەرەکی ولاوەکی و کۆڵانەکان
5.2	48	4.2	10	هۆتێل ومۆتێل وپارکەکان وچێشتخانەکان
100	931	100	238	کۆی گشتی تاوانەکانی دزیکردن

سەرچاوە/ کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی خشتەی (١).

ئەوەی شایەنی باسە ڕێژەکانی دزیکردن لە بازاڕ و مۆڵەکان و گەراجی ئوتومبێل و شەقام و کۆڵانەکان و شوێنە خۆشگوزەرانیەکان لە ماوەی ١٠ ساڵ زیادی کردوە بەپێچەوانەی ماڵەکان و دامودەزگای فەرمی و نافەرمی کەمی کردوە، لە ڕووی قەبارە گشتیان زیادیان کردوە بەڵام جیاوازی لەڕێژەکان دەگەڕێتەوە بۆ زیادبوونی بەرچاوی ژمارەی دزیکردن لە بازارەکان و گەراج و شەقامەکان کە کاریگەری لەسەر ڕێژەکان دەکەن. لێرەدا دەگەین بەوەی بڵێین کە تاوانی دزیکردن لە شاری هەولێر لە شوێنی جیاجیا ڕوویان داوە هیچ بەکارهێنانەکی زەوی نێو شار بەدەر نەبووە لەم تاوانە.

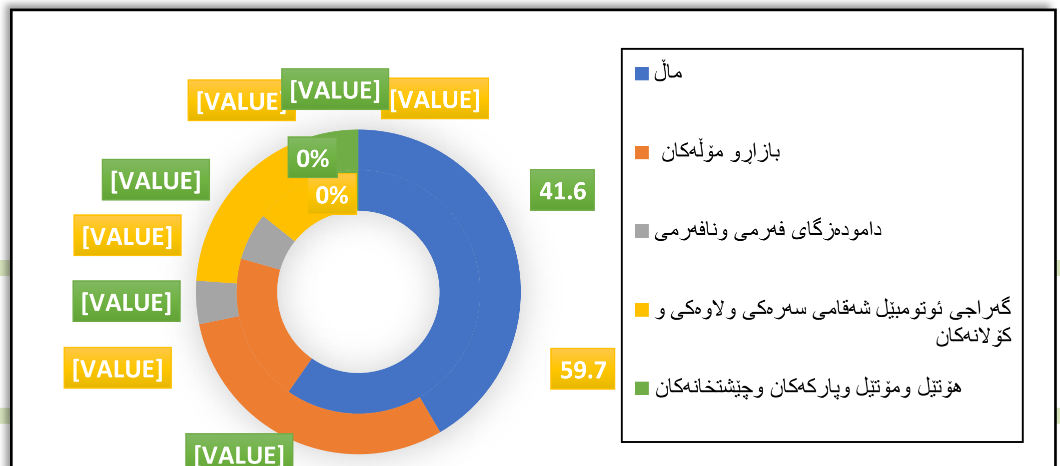

شێوەی (١) دابەشبوونی ڕێژەیی شوێنی ئەنجامدانی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر لەماوەی (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە خشتەی(٢).

٣-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی جۆری کەل و پەلی دزراو /

لەهەندێ سەرچاوەی ئەکادیمی لەنێوانیاندا توێژەر (Smith) دەربارەی جۆری کەلوپەل دەنوسێت تاوانبار بەدوای ئەو شتانەوە دێت بۆ دزیکردن کە نرخیان هەیە، هەروەها بەئاسان و بەخێرای توانای گواستنەوەیان هەیە، و دواتر مامەڵە و سەودای پێدەکا. لەهەمان کاتدا جوڵەکردن و شاردنەوەی ئەم جۆرە کەلوپەلانە باشترە، بەراورد بەجۆرەکانی تر کە ئەوانیش بریتین لە (پارە و زێرو دەمانچە و موبایل). (Smith,2017, p1_3). هەروەك لەخشتەی (٣) بەدیاردەکەوێت زۆرترین جۆری ئەو کەلوپەلانەی کە دزراون لەماوەی (٢٠١٣_٢٠٢٣) بریتی بوونە لە (پارە و زێڕ و زیو و دەمانچە و موبایل و جانتای ئافرەتان)، بەرزترین ڕێژەش دەگرێتەوە بۆ ساڵی ٢٠١٣ کە 68.9% تۆمارکراوە. بە ڕێزبەندی دووەمیش دزیکردن لەجۆری ماتۆڕسیکل وپاسکیل دێت بەرزترین ڕێژەش لە ساڵی ٢٠٢٣ دابووە کە ڕێژەی ٢٠% ی پێکهێناوە. جۆرێکی تریش لە دزیکردن خۆی لە کەلوپەلی ئەلکترۆنی وکارەبایی دەبینێتەوە، کە ئەمەش ڕێژەیان بەرزدەبێتەوە لەنێوان (٢٠١٣_٢٠٢٣) بەشێوەی یەك بەدوای یەك (7.6%، 12.8%) بووە.

خشتەی (٣) قەبارە و ڕێژەی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی جۆری کەلوپەلی دزراو لەشاری هەولێر لەماوەی نێوان (٢٠١٣_٢٠٢٣)

جۆری کەل وپەلی دزراو	2013	%	2023	%
پارە و زێر و دەمانچە وموبایل وجانتای ئافرەتان	164	68.9	535	57.4
کەلوپەلی ئەلکترۆنی وکارەبایی	18	7.6	119	12.8
ئۆتومبێل وکەلوپەلی ناوئۆتومبێل وپارچەکانی ئۆتومبێل	30	12.6	35	3.8
ماتۆڕسیکڵ وپاسکیل	13	5.5	186	20
جۆری تر	13	5.5	56	6
کۆی گشتی تاوانەکانی دزیکردن	238	100	931	100

سەرچاوە/ کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی خشتەی (١).

٤-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ئاستی بینین (ڕۆژ وشەو وکاتژمێرەکاندا/

زۆربەی سەرچاوە زانستییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە دیاردەی تاوانی دزیکردن زیاتر لەشەودا ڕوودەدات، بەراورد بە ڕۆژ بەهۆکاری ئەوەی تاوانبار متمانە بەخۆبوونی زیاترە و خەڵك کاتی

پشوودانێتی و هەروەها بیناوی کەمترە کە ڕووناکی کەمتر دەبێتەوە. یاخود شایەتحاڵی ڕووداوەکان لەشەو کەمتر لە دەوروبەری ڕووداوەکان دەبن، بەمەش مەترسی دەستگیرکردنیان کەمتر دەبێتەوە. (Herrmann,2015, p5_7). هەر وەك لەخشتەی (٤) دەردەکەوێت، دزیکردن لەکاتی شەو زیاتر بووە لەڕۆژ بەڕێژەی 56.7% کەچی لە ساڵی ٢٠٢٣ دا دزیکردن لەکاتی ڕۆژدا زیاترە بەڕێژەی 49.8%، لەم ڕووە دەکرێت ئاماژە بەخاڵێکی دیار بکرێت لە ئێستادا بۆتە دیاردەیەکی ڕوون لەنێو دانیشتوانی شاری هەولێر بەشێك لە خانەوادەکان تا نزیك بەرەبەیان بەئاگان، ئەمەش ڕەنگدانەوەی دیاری هەبووە لەسەر کەمکردنەوەی ئەم ئاستە لەکاتی شەو بەراورد بە ساڵی ٢٠١٣دا. لەلایەکی ترەوە کاتی ڕۆژ کاتی کارکردنە لە فەرمانگەکان و بازاڕ و مۆڵەکان و گەراجی توتومبێل و شەقامەکان جەنجاڵن ئەمەش تاوانبار بەدەرفەتی دەزانی بۆ ئەنجامدانی تاوان لەکاتی جەنجاڵیدا. سەبارەت بەکاتی بەیانیان am لەنێوان ١-٦ و ٧-١٢ی نیوەڕۆ لە ماوەی توێژینەوە ڕێزبەندی یەکەم و دووەمیان تۆمارکردووە بە کۆی ڕێژەی (٦٧,٣% و ٥٧,٧%) یەك بەدوای یەکدا. دەربارەی کاتەکانی ئێواران pm لەنێوان کاتژمێرەکانی ١-٦ ، ٧-١٢ تارادەیەکی زۆر ئەم دووکاتە لەیەکەوە نزیکن لەڕێژەوە جیاوازیەکی ئەوتۆی نیە لە ڕیزبەندیەکانی سێیەم و چوارەمن. ئەمەش ئەوە دەگەیێنێت نەڕۆژ و نەشەو نە کاتژمێرەکانیش بەدەر نین لە ڕودانی تاوانی دزیکردن تیایدا.

خشتەی (٤) دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ئاستی بینین وکاتژمێرەکان لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

کاتژمێرەکان		2013	%	2023	%
بەیانیان-am	6-1	88	37	265	28.5
	12-7	72	30.3	273	29.2
ئێواران-pm	6-1	31	13	194	21
	12-7	47	19.7	199	21.3
شەو (*)		135	56.7	464	49.8
ڕۆژ		103	43.3	467	50.2
کۆی گشتی تاوانەکانی دزیکردن		238	100	931	100

سەرچاوە/ کاری توێژەران بەپشت بەستن بە : سەرچاوەی خشتەی (١)

(*) شەو لە (کاتژمێر٧ ئێوارە تا ٦ بەیانی)، ڕۆژ لە (کاتژمێر ٧ی بەیانی تا ٦ ئێوارە

).

٥-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ڕۆژەکانی هەفتە/

تاوانی دزیکردن لە شاری هەولێر دابەشبۆتە سەر ڕۆژەکانی هەفتە، لەڕۆژێک چڕ نەکراوەتەوە. بەڵکو بەڕێژە و قەبارەی جیاوازن بەسەرنجدان لە خشتەی (٥) شێوەی (٢) دەردەکەوێت، ڕۆژەکانی کۆتایی هەفتە پێنجشەممە و هەینی و شەممە لەماوەی توێژینەوە بەکۆی ڕێژەی ٤٢% بەشدارن لەتۆمارکردنی دزیکردن تیایاندا بەتایبەتی ڕۆژی پێنجشەممە کە زۆرترین دانیشتوان لەدەرەوەی ماڵەکانی خۆیانن چ بۆ گەشتوگوزار و سەردانی باخەکانیان یان بۆ شوێنە خۆشگوزەرانیەکانی نێوشار. سەبارەت بە ڕۆژانی کارکردنی فەرمی بەدەر نەبووە لەم

تاوانە بەتایبەتی ڕۆژی یەکشەممە کە ڕێژەکەی لە ١٥% کەمتر نەبووە لەکۆی تاوانەکان لەماوەی توێژینەوەدا .

خشتەی (٥) دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ڕۆژەکانی هەفتە لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

ڕۆژەکان	2013	%	2023	%
شەممە	30	12.6	59	6.3
یەك شەممە	36	15.1	147	15.8
دووشەممە	36	15.1	133	14.3
سێ شەممە	28	11.8	130	14
چوارشەممە	38	16	125	13.4
پێنج شەممە	51	21.4	190	20.4
هەینی	19	8	147	15.8

سەرچاوە/

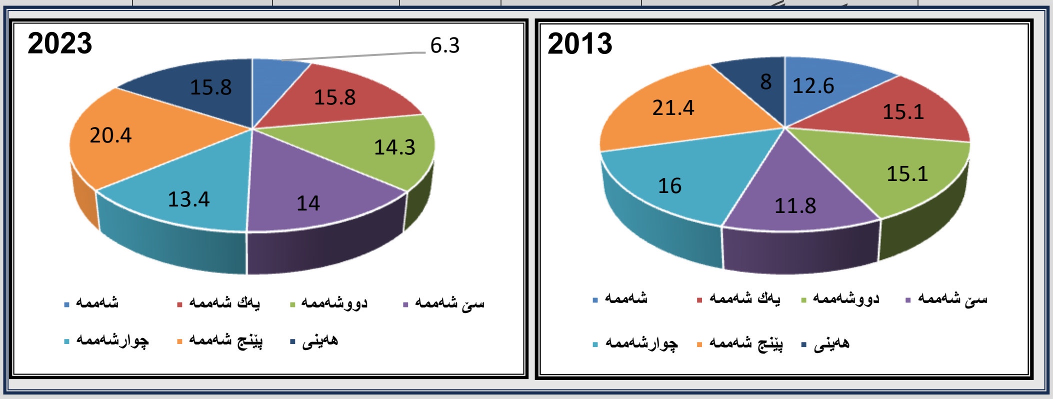

کاری توێژەران بەپشت بەستن بە : سەرچاوەی خشتەی (١).

شێوەی (٢) دابەشبوونی ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی ڕۆژەکانی لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە خشتەی(٥).

٦-2 دابەشبوونی قەبارەیی و ڕێژەیی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی وەرزەکانی ساڵ/

توێژینەوە زانستییەکان سەبارەت بە وەرزەکانی ساڵ و ئەنجامدانی تاوان، جەخت لەوە دەکەنەوە ئەنجامدانی جۆرەکانی تاوان لە وەرزە گەرمەکانی ساڵ (هاوین) زیاتر بەرزدەبێتەوە. بەشێوەیەك ئەنجامدانی تاوان لە بەشی باکوری وولاتە یەگرتووەکانی ئەمریکا و ئەلمانیا و ئیتالیا کەمترە بەراورد بە باشوور کە وەرزەکانی گەرمی زیاتر بەسەریاندا زاڵە. یان بەجۆرێکی تر سەیر بکرێت لە وەرزە گەرمەکان زیاتر خەڵك ماڵەکانیان جێدەهێڵن دەچنە شوێنە خۆشگوزەرانیەکانی شار بۆ کات بەسەربردن، (التلباني، ٢٠٠٩، ص١٥)& (بدوي، ٢٠٠٣، ص٣٩). بۆیە دەرفەتێکە بۆ تاوانی دزیکردن چ لەماڵەکان بێت یاخود لە دەرەوەی بێت.

بەڕوانین لە خشتەی (٦) دەردەکەوێت هەر چوار وەرزی ساڵ تاوانەکان بە قەبارە و ڕێژەی جیاواز دابەش بووە بەسەریان بەشێوەیەك لە ساڵی ٢٠١٣_٢٠٢٣ زۆرترین تاوانەکانی دزیکردن لە وەرزی هاوین کۆبۆتەوە کەڕێژەیان لەنێوان (28.6% _٢٥,٧%) بۆ هەردوو ساڵدا، بە

تێكرای مانگانه (٢٣، ٨٠) تاوان لەمانگێكدا بۆ هەردوو ماوەی توێژینەوە بەتایبەتی له مانگی تەموز. هەروەها له وەرزی پاییز به رێژەی (٢٦,٩%-٢٦,١%) یەك لەدوای یەكدا ، به تێكرای مانگانه (٢١، ٨١) تاوان لەمانگێكدا بۆ هەردوو ماوەی توێژینەوە بەتایبەتی له مانگی ئەیلول و تشرینی یەکەم. وەرزی بەهاریش نزمترین رێژە تۆماردەكەن بەتایبەتی مانگی ئازار، لەبەر ئەوەی خێزانەكان لەوەرزی بەهارە زیاتر لەگەشت سەیرانن و بوونی پشوو لەدام و دەزگای حكومی، هۆكارێكە بۆ كەمبوونی جەنجاڵی لەشار وكەمی تاوان له (بازاڕ و مۆڵەكان، شەقامە گشتیەكان و لاوەكیەكان، و دام و دەزگا فەرمیەكان). تێكرای ساڵانەكانیش له ٢٠ تاوان له مانگێك بۆ ٧٨ تاوان زیادی كردوە له هەردوو ساڵی توێژینەوە.

خشتەی (٦) دابەشبوونی قەبارەیی و رێژەیی تاوانی دزیكردن بەگوێرەی وەرزەكانی ساڵ لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

وەرزەكانی ساڵ	2013	%	تێكرای مانگانه	2023	%	تێكرای مانگانه
وەرزی زستان	63	26.4	21	229	24.6	76
وەرزی به هار	43	18.1	14	220	23.6	73
وەرزی هاوین	68	28.6	٢٣	239	25.7	٨٠
وەرزی پایز	64	26.9	21	243	26.1	81
كۆی گشتی / تێكرای ساڵانه ی تاوانی دزیكردن	238	100	٢٠	931	100	٧٨

سەرچاوە/ كاری توێژەران بەپشت بەستن به : سەرچاوەی خشتەی (١).

٣- جیاوازیی شوێنیی تاوانی دزیكردن (٢٠١٣-٢٠٢٣):

دوا بەدوای هەژماركردنی ئاماری تاوانی دزیكردن له نووسینگەكانی نەهێشتنی تاوان له شاری هەولێر بۆ هەردوو ساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣ دا، دەركەوتووە لەكۆی ٩٩ گەڕەك له شاری هەولێر ساڵی ٢٠١٣ تەنها ٤٤ گەڕەك تاوانی دزیكردنی تیایدا تۆماركراوە به رێژەی ٤٤,٤% لەكۆی گەڕەكەكانی ناوچەی توێژینەوە، كەچی ئەم ژمارەیە بەرز بۆتەوە بۆ ١٠٦ گەڕەك بەرێژەی ٦٨ % له كۆی ژمارەی گەڕەكەكانی شاری هەولێر لەساڵی ٢٠٢٣ كه ١٥٧ گەڕەك بووە. بۆیە خشتەكانی پاشكۆكان تەنها ئەو گەڕەكانە دەگرێتەوە كه تاوانی تیایە، له خوارەوە به وردی تیشك دەخرێتە سەریان:

٣-١ دابەشبوونی قەبارەیی و رێژەیی ژمارەی تاوانی دزیكردن به گوێرەی گەڕەكەكان/

دەتوانرێت گەڕەكەكانی شاری هەولێر دابەشبكرێتە چەند ناوچەیەك لەسەر بنەمای ژمارەی تاوانی دزیكردن تیایدا، بەپشتبەستن به داتاكانی پاشكۆی (١ و ٢) و نەخشەی (٣):

<u>3-١-١ گەرەكە نائارامەكان -غير الآمنة /</u> ئەو گەڕەكانە دەگرێتەوە كه تاوانی دزیكردنی تێیدا بەرزە له نێوان (١١-١٥) تاوانە لەساڵی ٢٠١٣ دا ٨ گەڕەك دەگرێتەوە بەرێژەی ١٨% لەكۆی

ئەو گەڕەکانەی دزیان لێ ئەنجامدراوە، بەڵام لە ٤٢% ی کۆی تاوانی دزیکردن پێکدەهێنن، لەشارەوانی جیا دەرئەکەون بەتایبەتی لەشارەوانی چوار وەکو گەرەکەکانی (هەڤاڵان، خەبات، چوارچرا) ، زیاتر دەکەوێتە بەشەکانی لێوار و ناووەی شار . ئەوگەرەکانەن کە دانیشتوانەکەی زیاتر لە پارێزگاکانی عێراق سەرچاوەیان گرتووە، بەواتایەکی تر دانیشتوانەکەی لە رێگای کۆچی ناوەخۆوە لەم گەرەکانە نیشتەجێبوون، وەك لە گەرەکەکانی(هەڤاڵان، بەختیاری، چوارچرا)، لەم گەرەکانە هەستی ئینتما وپابەند بوون بۆ یاسا و شارەکە زۆر لاواز دەبێت لەگەڵ ڕانەهاتن لە سیستەمی کۆمەڵاتی نوێی شار تووشی نامۆیی دەبن و هەستی توندرەوی لایان زیاتر دەبێت وپاڵنەرێکە بۆ تاوان ئەنجامدان .

هەرچی لەساڵی ٢٠٢٣ لەنێوان (٢٦-٥١) تاوان دایە ٧ گەرەکی شارەوانی ١ و ٤ دەگرێتەوەو بەرێژەی ٦,٦%، بەڵام ٢٩,٢% ی تاوانەکان لەخۆدەگرێت، لەبەشەکانی ناووەی شار و سەنتەر زیاتر دابەش دەبێت و پێنج لە ناوچە نالەبارەکانی شار لەخۆدەگرێت(Deteriorated areas- المناطق المتدهورة) بەگوێرەی توێژینەوە ئەکادیمیەکان (آل مدرس، ٢٠١٨، ص١٤٢)، وەکو گەرەکی (خانەقا، ڕزگاری١، خەبات، تەیراوە). ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ڕوودانی تاوان لەشوێنی جەنجاڵ کە وەزیفەی بازرگانی تێیدا زۆرە، یاخود ئەو ناوچانەی خانووی ڕووبەری بچوك و لەتەك یەك و شەقامی تەسکی تێدایە یارمەتیدەرن بۆ دەربازبوون لە هەر تاوانێك.

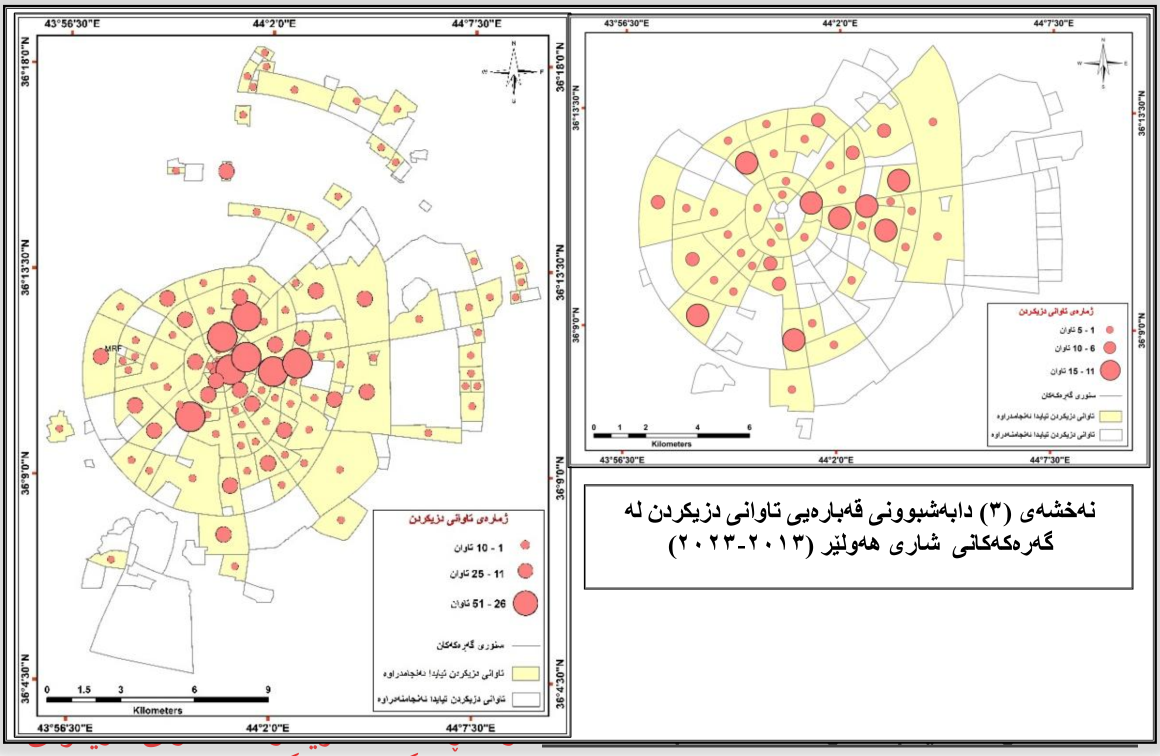

نەخشەی (٣) دابەشبوونی قەبارەیی تاوانی دزیکردن لە گەرەکەکانی شاری هەولێر (٢٠١٣-٢٠٢٣)

تێیدا مامناوەندە لە نێوان (٦-١٠) تاوانە لەساڵی ٢٠١٣ دا ٧ گەڕەك دەگرێتەوە بەرێژەی ١٦% لەکۆی ئەو گەڕەکانەی دزیان لێ ئەنجامدراوە ، وەك گەرەکی سفین٢ ونەورۆز ، زۆربەی گەرەکەکانی شارەوانی سێ وپێنج دەگرێتەوە لەبەشەکانی ناووەی شار ولێوارەکەی زیاتر بەدیاردەکەوێت، لە ٢٢,٣% ی تاوانەکانی ساڵی ٢٠١٣ لەم گروپە دایە. ئەو گەرەکانەن کە

ناوچەی پیشەسازی لەخۆدەگرن وەکو گەڕەکی سفین ٢ و ئازادی ٢ ، یاخود زانکۆ و قوتابخانەکان وەکو گەڕەکی نەورۆز، یان لە ئاستێکی بژێوی بەرزدایە وەکو گەڕەکی سەربەستی.
هەرچی لەساڵی ٢٠٢٣ لەنێوان (١١ -٢٥) تاوان دایە ٢٣ گەڕەك دەگرێتەوە وەکو سەیداوە و برایەتی و هەولێری نوێ، بەڕێژەی ٢١,٧% لەکۆی گەڕەکەکان کەچی لە ٤٠,١% ی تاوانەکانی دزیکردن لەم گروپە دایە، بەربڵاون لەهەموو شارەوانیەکان بەڵام نیوەیان لە لێوار و دەوروبەری شار دابەش دەبن نیوەی تریان لە ناوەوەی شار و سەنتەرەکەی. زیاتر ئەو گەڕەکانەن کە دانیشتوانیان لەئاستێکی بژێوی بەرزدان وەك گەڕەکەکانی (زانیاری، منارە، ڕاستی، نازناز، سەربەستی، هەولێری نوێ).

3-١-٣/ گەڕەکە ئارامە ڕێژەییەکان – الامان النسبي / ئەو گەڕەکانە دەگرێتەوە کە تاوانی دزیکردنی تێیدا نزمە لە نێوان (١-٥) تاوانە لەساڵی ٢٠١٣ دا ٢٩ گەڕەك دەگرێتەخۆ بەڕێژەی ٦٦% بەڵام لە ٣٥,٧% ی تاوانەکان دەگرێتەوە، وەك گەڕەکەکانی (منارە، برایەتی، خانزاد، پارکی سامی، زیلان)، بەربڵاون لە شارەوانیەکانی (٦،٤،١)، سەبارەت بە بەشەکانی شاریش لەناوەوەی شار ولێوارەکەی بوونیان هەیە زیاتر. ئەو گەڕەکانەن کە دانیشتوانەکەی لەئاستێکی بەرزی بژێویدان یاخود ناوچەی خۆشگوزەرانین جەنجاڵن وەکو پارکی سامی. هەرچی لەساڵی ٢٠٢٣ لەنێوان (١- ١٠) تاوان دایە ٧٦ گەڕەک دەگرێتەوە وەك گەڕەکی کوێستان و ڕاپەرین، بەڕێژەی ٧١,٧% لەکۆی گەڕەکەکان و٣٠,٧% لەکۆی تاوانەکان. کە زۆربەی زۆری لە لێواری شار و دەوروبەری بەدیار دەکەوێت لە زۆنی پرۆژەکانی نیشتەجێبوون پلانبۆدانراو. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەتا پرۆژەکانیش بەدەر نین لە ڕوودانی ئەم تاوانە هەرچەندە کەمیشە.

3-٢ تەرزی دابەشبوونی جوگرافی شوێنی تاوانی دزیکردن /

بۆ زانینی تەرزی دابەشبوونی تاوانی دزیکردن کە لەسەر ئاستی گەڕەك ڕوونبیبێتەوە پەنامان بۆ تولەکانی پرۆگرامی ArcGis-Desktop-v.10.8 بە بەکارهێنانی ئامرازی (هاوکۆڵکەی پەیوەستبوونی خودی مۆران _(Spatial Autocorrelation Morans-i) ئەم تولە بەم هەنگاوانە ئەنجامدەدرێت :

- ArcToolbox → Spatial Statistics Tools → Analyzing Patterns → Spatial Autocorrelation (Moran's I)

ئەم تولە هەوڵدەدات تەرزی بڵاوبوونەوەی دیاردەیەك لە شوێنێکی دیاری کراو لەڕێگای لێکۆڵینەوە لەسەر ڕادەی لێکچوون لە دابەشبوونی دیاردەکە لەڕووی شوێنیەوە، وئایا چەند پەیوەستبوونی خودی هەیە لەنێوان دیاردەکان لەکاتی دابەشبونياندا، هاوکۆڵکەی مۆران بەهاکانی لەنێوان (١+ و-١) دایە، هەرچەندە بەهاکە نزیك بێت لە ١+ نیشانەی تەرزی کۆبوونەوەو و نزیکیە، بەڵام نزیکی لەسفر مانای تەرزی هەڕەمەکی دێت لەدابەشبونی جوگرافیدا، کەچی نزیکبوون لە بەهای ١- تەرزی پەرشوبڵاوی و دووری نێوان دیاردەکان نیشان دەدات، بۆ زیاتر ڕوانین و وردەکاری: (القصاب، ٢٠٢٠، ص١٠٨).
لە شێوەی(٣) بەدیارکەوتوە کە تەرزی دابەشبونی تاوانی دزیکردن لە ساڵی ٢٠١٣ تەرزێکی هەڕەمەکیە Random چونکە بەهای Moran's- Index یەکسانە بە -٠,٠٥ نزیکترە لە بەهای سفر و بەگوێرەی بەهای پێوەری Z-score یەکسانە بە -٠,٣٥ دەکەوێتە ناوەوەی پشتێنەی ناچاری Critical Value کە لەنێوان (-٢,٥٨ ، + ٢,٥٨) دایە، بۆیە گریمانەی

بنەڕەتی (فرضية العدم) پەسەند دەکرێت کە دەڵێت (تەرزی دابەشوونی جوگرافی تاوانی دزیکردن تەرزێکی هەڕەمەکیە و بەڕێکەوت بووە و ئەستەمە هۆکاری لەپشتەوەبێت)، گریمانەی جێگرەوەش ڕەتدەکرێتەوە (الفرضية البديلة) بە پشتبەستن بە بەهای P-value کە دەگاتە ٠,٧٢ .

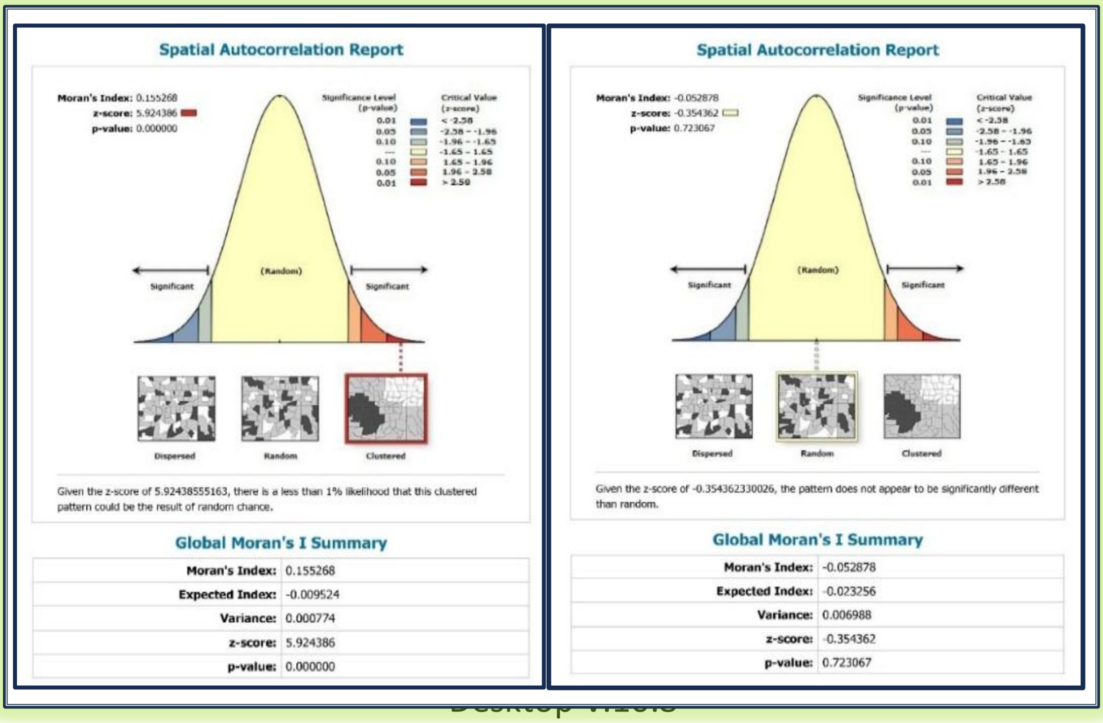

Desktop v.10.8

-Spatial Autocorrelation (Moran's I)

کەچی ئەم ڕاستیە لە ساڵی ٢٠٢٣ دا پێچەوانەیە، تەرزی دابەشبوونی دیاردەی لێکۆڵینەوە تەرزێکی کۆبوونەوەیە و مەیلەو نزیك یەکترە Clustered، چونکە بەهای Moran's- Index یەکسانە بە -+٠,٥ نزیکترە لە بەهای +١ و بەگوێرەی بەهای پێوەری Z-score یەکسانە بە ٥,٩٢ دەکەوێتە دەرەوەی پشتێنەی ناچاری Critical Value، بۆیە گریمانەی جێگرەوە (الفرضية البديلة) پەسەند دەکرێت کە دەڵێت (تەرزی دابەشوونی جوگرافی تاوانی دزیکردن تەرزێکی کۆبوونەوەیە و نزیکن لەیەکتر وبەڕێکەوت نەبووە بەڵکو کۆمەڵە هۆکاری سروشتی ومرۆیی لەپشتەوە بووە) ، گریمانەی بنەڕەتیش ڕەتدەکرێتەوە بە پشتبەستن بە بەهای P-value کە دەگاتە ٠,٠٠.

٣-3 ئاراستەی دابەشبوونی جوگرافی شوێنی تاوانی دزیکردن /

لەڕێگای بەکارهێنانی ئامرازی (دابەشبوونی ئاراستەیی – Directional Distribution) لە پرۆگرامی ArcGis-Desktop-v.10.8 توانرا ئاراستەی تاوانەکانی دزیکردن بپێوانەبکرێت لە ناوچەی توێژینەوە لە میانەی وێنەکێشانی شێوەیەکی هێلکەیی بەدەوری ناوەندی شوێنیەکانیاندا، ئەم ئامرازە بەم هەنگاوانە جێبەجێدەکرێت:

- ArcToolbox → Spatial Statistics Tools → Measuring Geographic Distributions → Directional Distribution (Standard Deviational Ellipse)

له نەخشەی (٤) بەدیار کەوتووە ئاراستەی دابەشبوونی تاوانی دزیکردن بە بازنەیەکی شێوەی هێلکەیی بە پلەی سوڕانەوەی ٥٨,٥٢٦٧٦٢ پلە لە باکوری ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو باشوری ڕۆژئاوایە بەڵام زیاتر مەیلی بۆ ئاراستەکانی ڕۆژهەڵاتە، بەمشێوەیەش بەسەر ڕووبەری ٣٩,٢٤ کم٢ دابەشبووە لەنێو شارەکەدا. ئەم ئاراستەیە ڕەنگدانەوەی هەڵکشانی ئاواکاری شارەکەیە بەرەو ئاڕاستەکانی باکوری ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتدا بەمەش ئەو ڕاستیە دوپاتدەکاتەوە کە لە کوێ ئاواکاری هەبێت ئەگەری تاوان زیاترە. هەرچی لەساڵی ٢٠٢٣ دا ئاراستەی دابەشبوونی تاوانی دزیکردن بە بازنەیەکی شێوەی هێلکەیی بە پلەی سوڕانەوەی ٤٠,٢٨٣٣٥٢ پلە دووبارە لە باکوری ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو باشوری ڕۆژئاوایە بەڵام زیاتر مەیلی بۆ ئاراستەکانی باکورە، بەمشێوەیەش بەسەر ڕووبەری ٦٠,٢٢ کم٢ دابەشبووە لەنێو شارەکەدا کە ڕووبەرێکی فراوانترە بەبەراورد بەساڵی ڕابردوو و نیشانەی پەرت بڵاوی تاوان و ئەو گەڕەکانەیە کەتیایێتی. ئەم ئاراستەیە ڕەنگدانەوەی هەڵکشانی ئاواکاری شارەکەیە نەك بەرەو ئاراستەکانی باکوری ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتدا بەڵکو بەرەو ئاڕاستەکانی باکورەوەش پاش لێسەندنەوەی پرۆژەکانی نیشتەجێبوونی پلانبۆدانراو لە ناحیەی بەحرکەی پێشوو بۆ سەر سنوری شاروەانی هەولێر بەمەش تاوانەکانی ئەم پرۆژانەش لەسەر ناوچەی توێژینەوە هەژماردەکرێت.

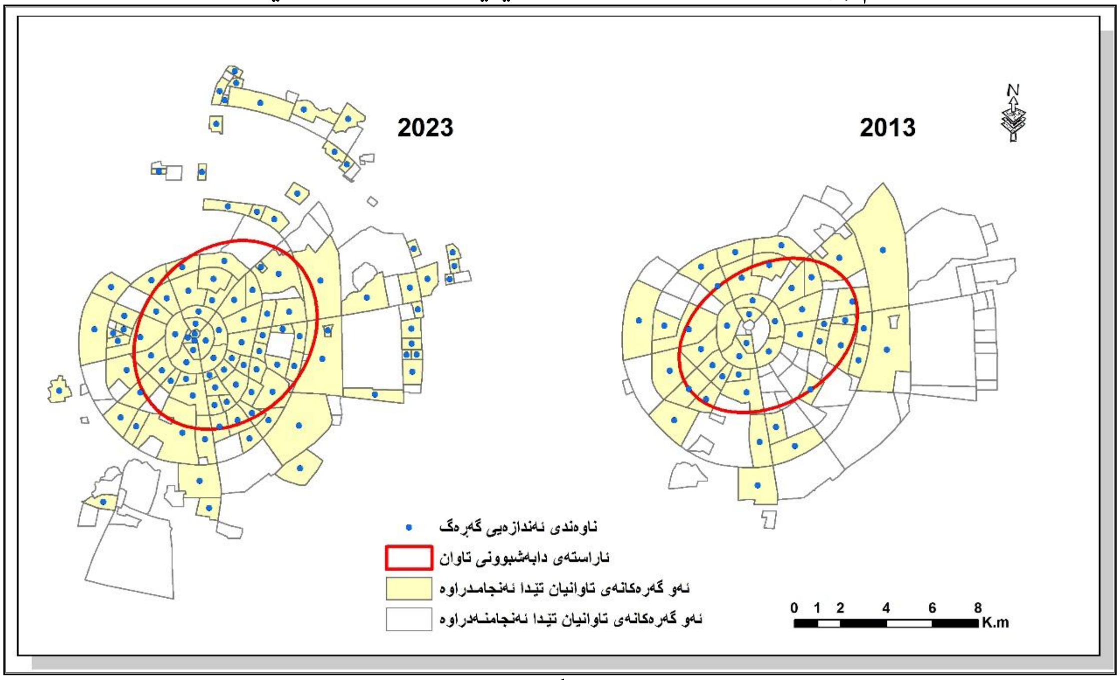

نەخشەی (٤) ئاراستەی دابەشبوونی جوگرافی شوێنی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی نەخشەی(١)و پاشکۆی(١و٢)

و پرۆگرامی(ArcGis-Desktop-v.10. ٨ Directional Distribution)

4-3 چڕی دابەشبوونی جوگرافی شوێنی تاوانی دزیکردن /

بە بەکارهێنانی ئامرازی چڕی کێرناڵ- Kernal density لە هەمان پرۆگرامدا، توانرا پێوانەی چڕی تاوانی دزیکردن دەستنیشان بکرێت بەگوێرەی گەڕەکەکان، کە بەپێی ئەم هەنگاوانە جێبەجێدەکرێت:

- ArcToolbox → Spatial Analyst Tools → Density → Kernel Density

لەم ئامرازەدا ڕەنگە تۆخەکان نیشانەی چڕبوونی دیاردەکەیە بەهۆی نزیکی خاڵەکانی لەیەکتردا، و کاڵەکانیش بەپێچەوانەیە لە ئەنجامی دووری ماوەی نێوان خاڵەکانە لەگەڵ یەکتردا، بۆ ڕوانینی زیاتر (ESRI-2021)، (Grekousis, 2020, pp. 63–82)، بە ڕوانین لە نەخشەی (٥) دەتوانرێت ناوچەی توێژینەوە پۆلینبکرێت بۆ ٣ زۆنی سەرەکی :

<u>3-4-1زۆنی چڕی بەرز وزۆر بەرز (٧-١١تاوان/ کم٢ ٢٠١٣) (٤٠-٧٠ تاوان/کم٢ ٢٠٢٣)</u>: لەم زۆنەدا لەساڵی ٢٠١٣ چەند لەسەنتەری شار بەرەو بەشەکانی ناوەوەی شار و لێوار لە شەقامی (٣٠م -١٢٠م) برۆین چڕی تاوانی دزیکردن زیاد دەبێت، زیاتر لە شارەوانی ٤ و٣ بەپلەی یەکەم و شارەوانی ٥ و ٦ بەپلەی دووەم بەدیاردەکەوێت، وەك گەڕەکەکانی (سێتاقان، خەبات، بەختیاری، ئازادی ١و٢، ڕزگاری١) لەبەشی ناوەوەی شار و گەڕەکەکانی (کوێستان، ڕاپەڕین، سفین٢، هەڤاڵان، گوڵان ١و٢، چوارچرا، ڕاستی، شادی) لە لێواری ناوچەی لێکۆلینەوە. کەواتە چڕی تاوانی دزیکردن زیاد دەبێت لەو گەڕەکانەی کە کۆڵانەکانیان لەنێوان (٨-١٠م) دەبێت و خانوەکانیان لەتەك یەکترن و رووبەری بچوك و جەنجاڵە بەدانیشتوان و بازار وشەقامی سەرەکی و لاوەکی، و بەواتایەکی تر چڕی ئاواکاری تیایاندا بەرزە یارمەتیدەرە بۆ تاوان و دەربازبوون، لەلایەکی تر بەرزی تاوان لەو گەڕەکانەی لە لێوارن و ئاواکاری تیایدا چڕنیە و پەرت و بڵاوە و لە میانەی پڕبوونەوە و ئاوەدانی دایە وەك گەڕەکەکانی ڕاستی و شادی، دەگەڕێتەوە بۆ کەمبوونی ڕۆناکی لەنێو ژینگەی نیشتەجێبوون و کەمی بنکەی پۆلیس و چاودێری ئەمنی لە لێوار بە بەراورد بە سەنتەری شار یان بوونی خانووی تەواونەکراو ئەمانە هۆکارن بۆ خۆحەشاردانەوە و دەربازبوون.

لەساڵی ٢٠٢٣ دا ڕاستیەکان پێچەوانەن هەرچەندە لە دەورووبەری شار و لێواری شار بەرەو سەنتەری شار ڕێبکەوین تاوانی دزیکردن زیاد دەکات، بەتایبەتی لەگەڕەکەکانی شارەوانی ١ بەپلەی یەکەم شارەوانی ٤ و ٦ بەپلەی دووەم، لەسەنتەری شار وەك گەڕەکی خانەقا و لە ناوەوەی شاریش وەك گەڕەکەکانی (تەیراوە، سەیداوە، خەبات، هەڤاڵان، ڕزگاری١، شۆڕش)، زۆربەی ئەو گەڕەکانەن کە بەناوچەی نالەبار لە قەڵەم دراون بەگوێرەی توێژینەوە زانستیەکاندا (آل مدرس، ٢٠١٨، ص١٤٢)، یاخود ناوچەی بازرگانین و بازاڕی جۆراوجۆری تیایە، لەڕووی تەونی ئاواکاریش شەقامەکان تەسك و خانووی بچوك لەباریەکی تیایە، ئەم ژینگانەش لە شارەکانی جیهاندا دزیکردن تێیاندا زۆر دەبێت و بەڵکو تاوانباریش دروستدەکات دوابەدوای هەڵسەنگاندنی توێژینەوەکانی پێشوو لەم بابەتە.

<u>3-4-2 زۆنی چڕی مامناوەند – (٥-٦تاوان/کم٢ ٢٠١٣) (٢٠-٣٠تاوان /کم٢ ٢٠٢٣)</u>: وەك ئەڵقەیەکی بازنەیی بەدەوری ناوچە بەرزو زۆر بەرزەکاندا خولاوەنەتەوە لەهەردوو ساڵی توێژینەوەدا، لەساڵی ٢٠١٣ لە گەڕەکەکانی (پارکی سامی عبد الرحمان، سەربەستی، ڕاپەڕین، خانزاد، برایەتی، زانیاری، و ڕزگاری ٢) بەدیارکەوتوە، کەچی لە ساڵی ٢٠٢٣ دا زیاتر لە بەشەکانی ناوەوەی شار بە دیارکەوتوە وەکو گەڕەکەکانی منارە و زانیاری و کوردستان و نەوڕۆز، لەدەوروبەری شاریش لە گەڕەکەکانی (باباگوڕگوڕ، زیلان، هەولێری نوێ، گوندی لوبنانی) خۆی نیشاندەدات.

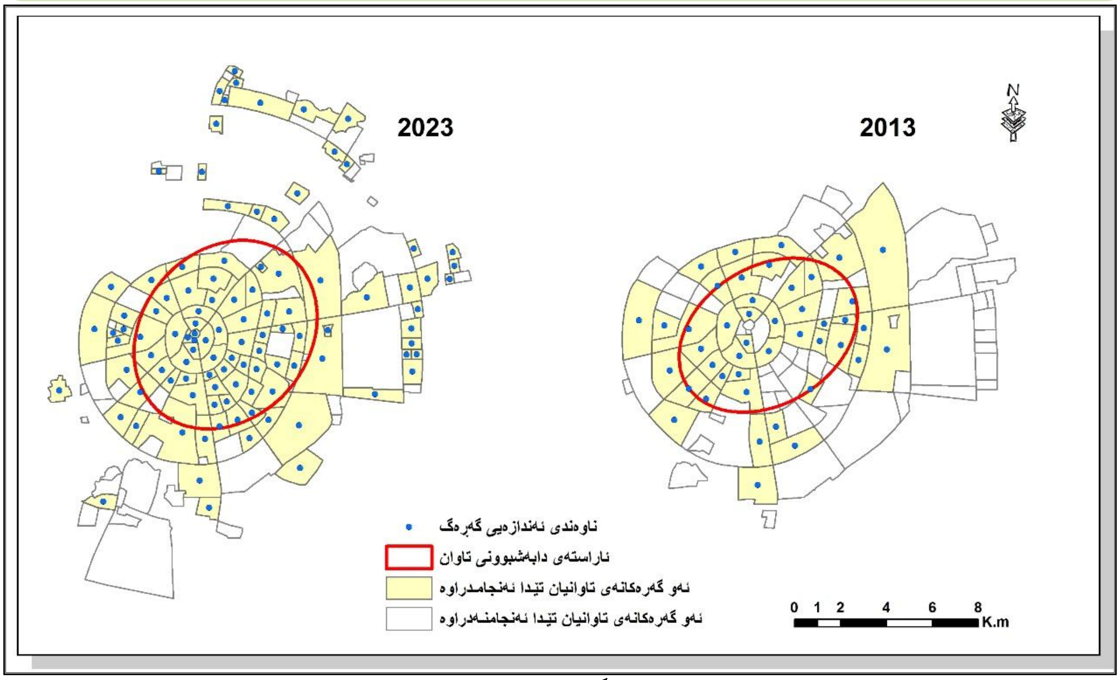

نەخشەی (٥) چڕی دابەشبوونی جوگرافی شوێنی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە/ کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی نەخشەی(١) و پاشکۆی(١و٢) وپرۆگرامی

- (ArcGis-Desktop-v.10.8 Kernel Density

<u>3-4-3 زۆنی چڕی نزم وزۆر نزم – (١-٤تاوان/کم٢ ٢٠١٣) (١-١٠تاوان /کم٢ ٢٠٢٣):</u>

لەهەردوو ساڵی توێژینەوەدا لێواری شار و دەوروبەری شار زیاتر ئەم چڕیە تیایاندا ڕووندەبێتەوە، وەك گەرەکەکانی هەولێری نوێ و زیلان و گەلاوێژ و سەربەستی و ژیان لە ساڵی ٢٠١٣ و پرۆژەکانی نیشتەجێبوونی پلانبۆدانراو بەتایبەتی (هەرشەم ١و٢و٣ و مامۆستایان و گوندی لوبنانی) لەشارەوانی ٢، هاوشانی ئەو گوندانەی کە بە کرداری دیلبوونی شارنشینی بۆنەتە بەشێك لە شار وەکو گەرەکەکانی (تورەق و مامزاوە) لەشارەوانی ٦. سەنتەری شار ودەوروبەری خاڵی چڕبوونەوەی ئەم زۆنەی تیایە وەك گەڕەکەکانی منارە و تەیراوە و سەیداوە لەساڵی ٢٠١٣ دا کەچی لەساڵی ٢٠٢٣ تاوان تێاندا زۆرتر دەبێت و زۆنیان دەگۆڕێت. ئەمەش دەبی لایەنی پەیوەندیدار بەهەندی وەربگرێت.

5-3 شیکاری کۆبوونەوەی شوێنی تاوانی دزیکردن - Spatial Autocorrelation Analysis: (تحليل التجمعات المكانية):

شیکاری کۆبوونەوەی شوێنی تاوان هەڵدەستێت بە شیکردنەوەی هەڵسوکوتی شوێنی تاوان، چوارچێوەیەکی گشتیە چەندین ئامرازی شیکاری تری لێ دەبێتەوە وەکو Hot Spot Analysis و(Gi*) Cluster & Outlier Analysis ، ئەمانە سیفەتی کۆبوونەوە و توندڕەوی شوێنی تاوان دەستنیشاندەکەن کە چەندین هۆکاری جوگرافی لەپشت ئەم کۆبوونەوەیە، دوای دڵنیابوون لەو ڕاستیەی کە دوپاتی نەبوونی تەرزی دابەشبوونی هەڕەمەکی دەکات (Grekousis, 2020, pp. 99–128). ، لەمانەی خوارەوە بەووردی پڕاکتیزە کراوە :

1-5-3 شیکردنەوەی خاڵە گەرمەکانی شوێنی تاوانی دزیکردن - Hot Spot Analysis / (Gi*)

ئەم ئامرازە ئەو گەڕەکانە دەستنیشاندەکات کە خاڵی کۆبوونەوەی تاوانی دزیکردنن و لەڕووی شوێنی جوگرافیەوە نزیکن لەیەکتر پێیان دەوترێت خاڵی گەرم کە بەهای(Gi*) یان بەرزە، بەڵام نزمی ئەم بەهایە نیشانەی کۆبوونەوە و نزیکی ئەو گەڕەکانەیە کە تاوان تێاندا نزمدەبێتەوە و بە خاڵی سارد هەژماردەکرێن، هەرچی بەهای سفر نیشانەی ئەو گەڕەکانەیە کە ڕەنگە ژمارەی تاوانیان مامناوەند بێت یان نزم بێت یان بەرز بەڵام نزیك یەکتر نین، بەواتایەکی تر سیفەتی کۆبوونەوەو نزیکی نیە لە نێوان گەڕەکە مەترسیدارەکان و گەڕەکە ئارامەکان ئەم بیرۆکەیەش بەڕوونی سنکری ئاماژەی پێداوە (سنکری، ٢٠٠٨،ص٢٠٤-٢٠٥). ئەم ئامرازەش بەم هەنگاوانە تێدەپەرێت :

- ArcToolbox → Spatial Statistics Tools → Mapping Clusters → Hot Spot Analysis (Getis-Ord Gi*)

لەسەر ئەم بنەمایەش بەڕوانین لەنەخشەی (٦) شاری هەولێر دابەشدەکرێت بۆ سێ ناوچەی سەرەکی:

<u>یەکەم / هەرێمی خاڵە گەرمەکانی شوێنی تاوانی دزیکردن:</u> بریتیە لەو گەڕەکانەی کە تاوانی دزیکردن تیایاندا بەرزە و لەهەمان کاتدا لەتەك یەکترن وەك هەرێمێکی جوگرافی مەترسیدار بەدیاردەکەون بەهای(Gi*) (١-٢-٣) دایە و بە متمانەی ئاماری (٩٠%-٩٥%- ٩٩%) بەدوای یەکدا، بەواتایەکی تر ڕێژەی بوونی هەڵەی ئاماری لە دەرئەنجامەکانی خاڵە گەرمەکان نزیکەی (١٠%-٥%-١%) بووە. ئەم خاڵانەش لەساڵی ٢٠١٣دا خۆی لە پێنج گەڕەك دەبینێتەوە ئەوانیش (برایەتی، خانزاد، ڕاپەرین، هەڤاڵان، گوڵان٢) بە ڕێژەی ١١,٤% لەکۆی ئەو گەڕەکانەی دزیان تیا تۆمارکراوە، زۆربەیان لەشارەوانی سێ کۆبوونەتەوە لەبەشی ناوەوەی شارەکە. کەچی ئەم کەتوارە لەساڵی ٢٠٢٣ جیاوازە و خاڵەگەرمەکان وەك هەرێمێکی فراوان دیاردەکەون لە سەنتەری شار و ناوەوەی شار، ٤٧ گەڕەك لەخۆدەگرن بەڕێژەی ٤٤,٣%، ئەو هەرێمە جەنجاڵە بە دانیشتوان، هاتوچۆ، و ئاواکاریی، زەویەکەی وەزیفەی جۆراوجۆر جێبەجێدەکات بەتایبەتی بازرگانی ، نیشتەجێبوون، خۆشگوزەرانی هتد ....

<u>دووەم/ هەرێمی خاڵە ساردەکانی شوێنی تاوانی دزیکردن:</u> بریتیە لەو گەڕەکانەی کەتاوانی دزیکردن تیایاندا نزمە و لەهەمان کاتدا لەتەك یەکترن وەك هەرێمێکی جوگرافی نیمچە ئارام بەدیاردەکەون بەهای(Gi*) (3_-2_-1-) دایە و بە متمانەی ئاماری (٩٠%-٩٥%- ٩٩%) بەدوای یەکدا، خاڵە ساردەکان لەساڵی ٢٠١٣دا بوونی نیە چونکە گەڕەکە تاوانە نزمەکان لەتەك یەکتر نین، بە پێچەوانەی ٢٠٢٣ خاڵە ساردەکان لە دەوروبەری شاردا بەدیاردەکەون و ١٣ گەڕەکن کە پرۆژەکانی نیشتەجێبوونی پلانبۆدانراو دەگرێتەوە لەشارەوانیەکانی ٢ و٣و٤ بەڕێژەی ١٢,٣%. وا دیارە بوونی شوورە و سیکیوریتی و کامێرا ڕۆڵیان بینیوە لەکەمکردنەوەی تاوان.

<u>سێیەم/ هەرێمی خاڵە تێکەڵاوەکانی شوێنی تاوانی دزیکردن:</u> بریتیە لەو هەرێمەی کە بەهای (Gi*) سفر بووە (Not significant) هەرێمێکی شارنشینی فراوانە ئەوگەڕەکانە لەخۆدەگرێت کە تاوانی دزیکردن تیایاندا بەرز و مامناوەند نزم بووە لەهەمان کاتدا لەتەك یەکترن واتا تێکەڵاوی گەڕەکەکانی خاڵی گەرم و ساردەکانە بەڵام مەرجی نزیکی شوێنی جوگرافیان تیانەبووە.

ئەم هەرێمەش ٣٩ گەڕەك بەڕێژەی ٨٨,٦% دەگرێتەوە لەساڵی ٢٠١٣ دا بەربڵاوە لەهەموو شارەوانی و بەشەکانی شاردا. ئەم کەتوارە لەساڵی ٢٠٢٣ دا جیاوازە بەجۆرێك وەك هەرێمێکی ئەڵقەیی دەوری شاری هەولێری داوە هەرێمی خاڵە گەرمەکان لە ساردەکان جیادەکاتەوە ، زۆربەی زۆری ئەو گەڕەکانەیە کە لە بەشەکانی لێوار و دەوروبەری شاردا بوونیان هەیە، نەخشەی (٦) .

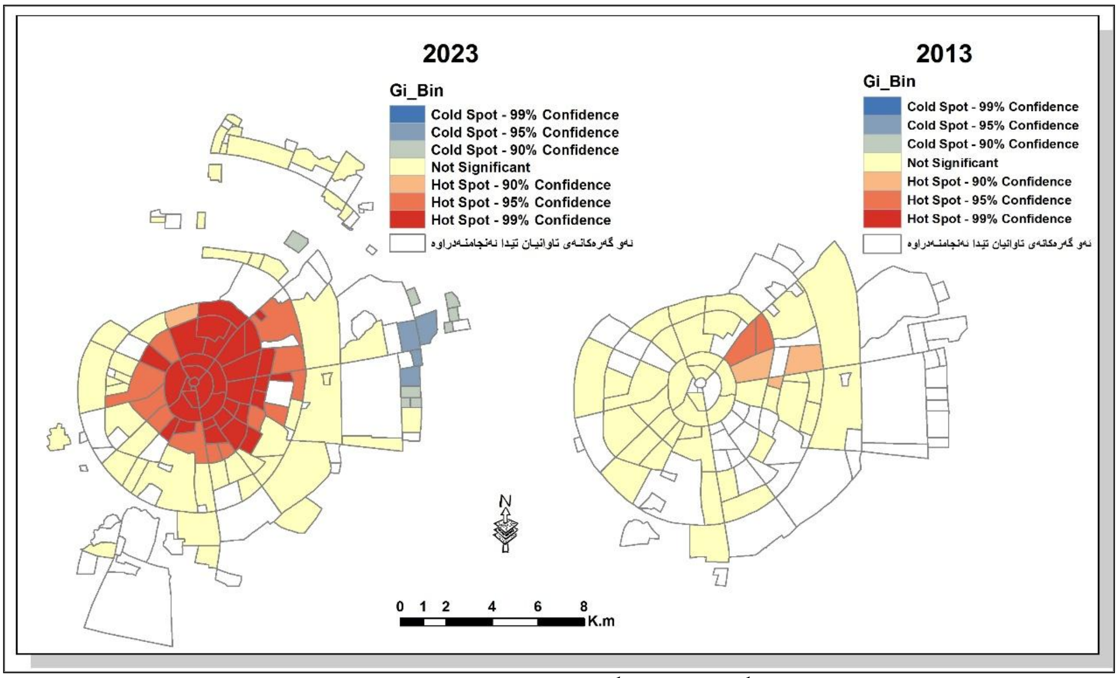

نەخشەی (٦) دابەشبوونی جوگرافی خاڵە گەرم- Hot Spot وساردەکانی- Cold Spot شوێنی تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی نەخشەی(١) و پاشکۆی(١و٢) و پرۆگرامی-(ArcGis Desktop v.10.8 -Hot Spot Analysis (Gi*)

2-5-3 شیکاری کۆبوونەوەو توندڕەوی شوێنی بۆ شوێنی تاوانی دزیکردن - Cluster & Outlier Analysis (Local Moran's I)

ئەم ئامرازە تەنها سیفەتی کۆبوونەوەی شوێنی تاوانی دزیکردن نیشان نادات لە خاڵی گەرم و ساردەکاندا بەڵکو سیفەتی توندڕەویش نیشان دەدات بەم هەنگاوانە ئەنجامدەدرێت لە ژینگەی پرۆگرامەکەدا ودەبێتە دووبەشی سەرەکی :

- ArcToolbox → Spatial Statistics Tools → Mapping Clusters → Cluster and Outlier Analysis (Anselin Local Moran's I).

<u>2-5-3 -1 هەرێمی کۆبوونەوەی شوێنی-spatial clusters /</u> ئەو گەڕەکانە دەگرێتەوە کە سیفەتی کۆبوونەوە لەدابەشبوونی شوێنی تاوانی دزیکردنی بەرزو نزمی تیایە، دەبێتە دووبەش نەخشەی(٧) :

أ / گەڕەکە مەترسیدارەکان - High-High Cluster (HH)/ ئەو گەڕەکانەیە کە ژمارەی تاوانی دزیکردنیان بەرزەو دەورە دراون بە گەڕەکی هەمان شێوە، ئەم حاڵەتە لەساڵی ٢٠١٣ هیچ تۆمارێکی نەبووە کەچی لەساڵی ٢٠٢٣ دا ١٩ گەڕەك تۆمارکراون بەڕێژەی ١٨% لەکۆی ئەو

گەڕەکانەی کە تاوانی دزیکردنیان تیایدا تۆمارکراوە، گەڕەکەکانی سەنتەری شارو ناوەوەی شار دەگرێتەوە لەشارەوانیەکانی ٢ و٣ و٤ .

ب/ گەڕەکە نیمچە ئارامەکان-(Low-Low Cluster (LL / ئەو گەڕەکانەیە کە ژمارەی تاوانی دزیکردنیان نزمە و دەورەدراون بە گەڕەکی هەمان شێوە، ئەم حاڵەتە لەساڵی ٢٠١٣ هیچ تۆمارێکی نەبووە کەچی لەساڵی ٢٠٢٣ دا ١٢ گەڕەك بەرێژەی ١١,٣% تۆمارکراون گەڕەکەکانی دەوروبەری شار دەگرێتەوە لەشارەوانیەکانی ٢ و٣ و٤ .

<u>2-5-3 -2 کرۆکە توندڕەوەکانی شوێنی- spatial outliers/</u> ئەو گەڕەکانە دەگرێتەوە کە سیفەتی توندڕەوی لەدابەشبوونی شوێنی تاوانی دزیکردنی بەرزو نزمی تیایە، دەبێتە دووبەش نەخشەی(٧).

أ/ کرۆکە مەترسیدارەکان - (High-Low Outlier (HL: هەروەها پێی دەوترێت (گەڕەکی توندڕەوی موجەب)، گەڕەکێکە تاوانی دزیکردنی تیا بەرزە دەورە دراوە بە گەڕەکە تاوانە نزمەکان یان مامناوەندەکان وەك کرۆکێکی مەترسیدار هەڵکەوتووە مەترسی دەخاتە سەر گەڕەکی دەوروبەری، لەساڵی ٢٠١٣ هەردوو گەڕەکی بەختیاری و ڕاستی ئەو گروپە نیشان دەدەن بەرێژی ٤,٦%، بەڵام لەساڵی دواتر گەڕەکی گوندی لوبنانی و هەرشەم (١-٢-٣) بەرێژەی ١,٩% ئەو گروپە نیشان دەدەن ئەوانەش لە بەشەکانی دەوروبەری شار و پرۆژەکانی نیشتەجێبوونی پلان بۆدانراو بەدیاردەکەوێت .

ب/ کرۆکە نیمچە ئارامەکان - (Low-High Outlier (LH: هەروەها پێی دەوترێت (گەڕەکی توندڕەوی سالب)، گەڕەکێکە تاوانی دزیکردنی تیا نزمە دەورە دراوە بە گەڕەکە تاوانە بەرزو مامناوەندەکان وەك کرۆکێکی نیمچە ئارام هەڵکەوتووە مەترسی لەسەرە کە ئەویش وەکو دەوروبەری تووشی تاوانی دزیکردنی زۆر بێت. لەساڵی ٢٠١٣ دا گەڕەکەکانی برایەتی و زانایان و سەروەران بەرێژەی ٦,٨% لەم گروپە بەدیاردەکەون. بەڵام لەساڵی ٢٠٢٣دا ١٨ گەڕەك تۆمارکراون بەرێژەی ١٧%، هەر لەسەنتەری شار بەرەو لێواریدا بەدیار دەکەوێت لەهەموو شارەوانیەکان.

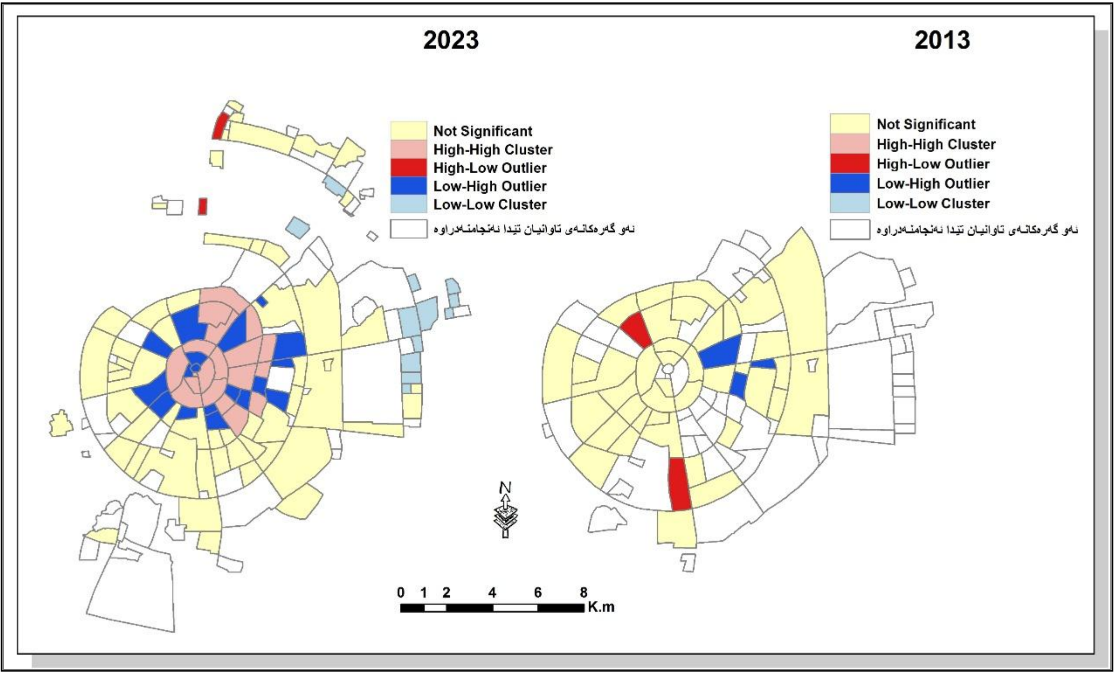

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 3
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

نەخشەی (7) شیکاری کۆبوونەوە و توندڕەوی شوێنی Cluster & Outlier بۆ شوێنی تاوانی دزیکردن - لەشاری هەولێر (٢٠١٣_٢٠٢٣)

سەرچاوە / کاری توێژەران بەپشت بەستن بە: سەرچاوەی نەخشەی(١) و پاشکۆی(١و٢) و پرۆگرامی (ArcGis-Desktop v.10.8- Cluster & Outlier Analysis (Local Moran's -I).

3-2-5-3 هەرێمە ئاساییەکان یاخود هەڕەمەکیەکان (No significant spatial pattern/

بریتیە لەو گەڕەکانەی کە پەیوەندی شوێنی ژمارەی تاوانی دزیکردن لەگەڵ گەڕەکی نزیك خۆی بەهێز نیە تا مانایەکی ئاماری هەبێت و تەرزێك دروستبکات، یاخود ژمارەی تاوانیان مامناوەندە بەجۆرێك توندڕەوی تیانیە تا تەرزێك لەگەڵ گەڕەکی دەوروبەری دروستبکات، بۆیە بەهای P-value یان زیاتربووە لە ٠,٠٥، کەواتە لەڕووی ئامارییەوە گرنگی نیە و نە سیفەتی کۆبوونەوە نە توندڕەوی شوێنی نیشاندەدات بۆ زیاتر ڕوانین: (Anselin, 1995. pp. 93–115). لە هەردوو ساڵی توێژینەوەدا ٣٩ و ٥٥ گەڕەك لەم گروپە بەدیارکەوتوون بەڕێژەی ٨٨,٦% و ٥١,٨% بەدوای یەکدا. بە تێبینی کردنی دەرئەنجامەکانی تەکنیکەکانی سیستەمی زانیاریە جوگرافیەکان بۆمان دەردەکەوێت کە خاڵی لێکچوون لە دەرئەنجامەکان زۆرن بەڵام هەریەکە لەمانە بە شێوازێك و یاسایەکی ئاماری مامەڵە لەگەڵ داتاکان دەکات، ئەمەش زانیاری جیاواز و فراوان و جۆراوجۆر دەخاتە بەردەم لایەنی پیوەندیدار.

دەرئەنجامەکان:

١- لەئەنجامی فراوانبوونی ئاواکریی شاری هەولێر بە ٥٠,٣٤ کم لەماوەی ١٠ ساڵدا (٢٠١٣-٢٠٢٣)، پاڵنەرێکبووە بۆ زیادبوونی هەموو جۆرە تاوانێک، بەتایبەتی دزیکردن، بەهۆی زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان و جەمسەرگیری بۆ دانیشتوانی لادێ و بیانی و پەنابەران و ئاوارەکان. هاوشانی ئەمانە هۆکاری ترژینگەی ئارام دروستکردووە بۆ تاوان.

٢- تاوانی دزیکردن ٦% و ١٠%ی کۆی گشتی تاوانەکانی شاری هەولێر پێکدەهێنێت، کەواتە ڕێژەیەکی بەرز نیە بەراورد بەجۆرەکانی تری تاوان لەماوەی توێژینەوەدا.

٣- تاوانی دزیکردن لەشاری هەولێر لەماوەی ١٠ ساڵدا زیادی کردووە بە جیاوازی ٦٩٣ تاوان، بەهەمان شێوە جۆرەکانی تری تاوان بە جیاوازی ٥٢٤٥ تاوان بووە، ئەمەش بەبێ هۆکارنەبووە کە نەتوانرا لەتوێژینەوەیەکی بچووک باس بکرێت. خۆشبەختانە تاوانی دزیکردن لە 88% ی زیاتر بکەرەکانی دەستگیرکراون.

٤- تاوانی دزیکردن زیاتر لەماڵەکان، مۆڵ و بازارەکان، و سەر شەقامەکان بووە، زیاتر کەلوپەلی قەبارە بچووک بووە وەک (پارە و زێڕ و جانتا و دەمانچە و مۆبایل).

٥- نەکاتی ڕۆژ و نەشەو ڕێگرنەبووە لە ئەنجامدانی تاوانی دزیکردن، و لەڕووی کاتژمێرەکانەوە زیاتر لەنێوان (١-٦)am بووە لەماوەی توێژینەوەدا، لەڕۆژەکانی کۆتایی هەفتە بەتایبەتی (ڕۆژی پێنجشەممان)، زیاتریش لەوەرزی هاوین بووە بەتایبەتی مانگی تەموز.

٦- قەبارەی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی شارەوانییەکان و لەبەشەکانی شاردا جیاوازن، لەساڵی ٢٠١٣دا ٨ گەڕەک تاوانی بەرز تۆماردەکەن زیاتر لەشارەوانی 4و ناوەوە ولێواری شارن لتایبەت لەو گەڕەکانەی کە بەر لێشاوی کۆچی ناوخۆ کەوتووە، کەچی لەساڵی ٢٠٢٣ دا ٧ گەڕەکن لەشارەوانی ١و ٤ لەبەشەکانی ناوەوەی شار و سەنتەر زیاتربووە، ناوچە

نالەبارەکانیش بەشێکی زۆری ئەم ناوچانە پێکدەهێنیت، ئەمەش سیفەتێکی جیهانی ئەم ناوچانەیە، بەپێچەوانەوە ناوچەی لێوار و دەوروبەری شار قەبارەی نزمیان تۆمارکردووە.

٧- تەرزی دابەشبوونی تاوانەکان لەساڵی ٢٠١٣ تەرزێکی هەرەمەکی و بەرێکەوت بووە، کەچی لەساڵی ٢٠٢٣دا بەتەرزێکی کۆبوونەوە و نزیک یەکترە، چەند کۆمەڵە هۆکاری جوگرافیی لەپشت بووە،کەواتە گریمانەی سێیەمی توێژینەوە بە گوێرەی ساڵەکاندا جیاوازە قبوڵکردنی.

٨- ئاڕاستەی تاوانی دزیکردن بەبەکارهێنانی ئامرازی دابەشبوونی ئاڕاستەی، لە ئاڕاستەکانی باکووری ڕۆژهەڵات بۆ باشووری ڕۆژئاوا بووە لە ماوەی توێژینەوەدا، بەمەش تەنها بە ڕووی ئاڕاستەی ڕۆژهەڵات نەبووە وەک لەگریمانەی چواردا باس کراوە.

٩- چڕیی تاوانی دزیکردن لە کیلۆمەترێکی دووجادا زیاد دەبێت لە سەنتەری شار و کەمتر دەبێت لە لێوار و دەوروبەری شاردا لەساڵی ٢٠٢٣، بەڵام بەپێچەوانە بووە لە ساڵی ٢٠١٣دا، لە ناوەوەی شاردا زیاد دەکات.

١٠- بە بەکارهێنانی ئامرازی (Hot Spot Analy Gis)، تاوانەکانی دزیکردن خاڵی گەرم و سارد لە نێو شاری هەولێر دروستدەکەن، خاڵەگەرمەکان لەشاروانی (٣,٢,١) لەساڵی٢٠١٣دا کۆدەبێتەوە، لەناوەوەی شار دەردەکەون بەزۆری، کەچی لە ساڵی ٢٠٢٣دا لەسەنتەری شار وناوەوەی بەدیاردەکەوێت، خاڵە ساردەکانیش زیاتر لە دەوروبەری شار دەردەکەون لە دوو ساڵی ٢٠١٣ و ٢٠٢٣ هیچ شوێنێک تۆمارنەکراوە.

١١- سیفەتی کۆبوونەوەی شوێنی تاوانەکانی دزیکردن زیاتر لەساڵی ٢٠٢٣دا ڕووبەرێکی فراوانی داگیردەکات لەسەنتەرو ناوەوەی شار، کەچی لەساڵی ٢٠١٣دا سیفەتی توندڕەوی لە دابەشبوونیدا زیاتر بەدی دەکرێت.

پێشنیارەکان:

١-دامەزراندنی بەشی Gis لە هەموو نووسینگەکانی نەهێشتنی تاوان بۆ بە ئەلیکترۆنی کردنی داتاکانی تاوان و ئاسانی مامەڵەکردن لەگەڵیان، بەمەش کات و ماندوبوون بۆ توێژەران دەگەڕێنێتەوە.

٢-بۆ نەهێشتنی تاوانی دزیکردن، دەبێ توێژینەوەی ورد لە سەر هۆکاری دزیکردن بکرێت و لەڕێگای فۆڕمی ڕاپرسی و دابەشبکرێت بەسەر دەستگیرکراوان و سزادراوانی ئەم تاوانە، پرسیارەکانیش هەمەجۆر بێت لە ڕووی شوێنی تاوانەکە لە ڕووی ئاواکارییەوە، جگە لە پرسیاری ئابووریی و دیمۆگرافیی و کۆمەڵایەتیی، چونکە لە دۆسیەکانی نووسینگەکانی نەهێشتنی تاوان پرسیاری قوڵیان نەکردووە.

٣-تیشک خستنە سەر تاوانی دزیکردن لە ڕووی (قەبارە، تەرز، چڕی، خاڵە گەرمەکان، و کۆبوونەوەی شوێنی) لەو گەڕەکانەی کە ڕێژەیەکی بەرزی تۆمارکردووە لەم توێژینەوەیە، لە ڕێگای ئەم پێشنیارانە:

ا-دامەزراندنی نووسینگەی نەهێشتنی تاوان لەو زۆنانەی کە نووسینگەی لێ نیە و دووره و زیادکردنی ماوە و ژمارەی خولانەوەی ئوتومبێلی پۆلیس لەو ناوچانە (دەوریات) بەتایبەتی لە نێوان کاتژمێر(1-6) am.

ب-دروستکردنی شورە بۆ ئەو پرۆژانەی کە تائیستا شورە و سیکیوریتیان نیە، لە لایەن خاوەنی کۆمپانیای پرۆژکانەوە.

ج-دابین کردنی ڕۆناکی له سەر شەقامە لاوەکیەکان و کۆڵانەکان و ئەو گەڕەکانەی لە لێوار و دەوروبەری شارن و تاریکن یاخود گەڕەکەکانی سەنتەری شار کە چۆڵ و تاریکن بە تایبەتی لە شەواندا.

د-دانانی کامێرای چاودێری لە ماڵەکاندا بکرێتە ڕێنمایی یاسایی هاوشێوەی دانانی کامێرا لە یەکە بازرگانیەکاندا.

٤- دامەزراندنی سەنتەرێک بەناوی (سەنتەری پەرەپێدانی کۆمەڵگایی) دەکات کە سەر بە وەزارەتی کاروکاروباری کۆمەڵایەتی بێت لەو گەڕەکانەی بە داتا و بەڵگە دروستکەری تاوانبارن یاخود ئەو ژینگانەی تاوانبار دروستدەکات، ئەم سەنتەرە کار لەسەر پەرەپێدانی مرۆیی بکات لەڕووی ئابووریی و کۆمەڵایەتی و ئایینی و ڕەوشتەوە، وەک کردنەوەی خولی فێربوونی پیشە وەک (دارتاشی، ئاسنگەری، بەرگدوورین، سەرتاشین، ئارایشگا، کۆمپوتەر، زمانەکان، وکاری دەستی تر). هەروەها بەشی تایبەت بە نەهێشتنی نەخوێندەواری، یاخود خوێندنی خێرا، جگە لە بوونی هۆلی تایبەت بە کۆڕ وسیمینار و ووتاری ئاینیی و دەروونیی بۆبڵاوکردنەوەی هۆشیاری کۆمەڵایەتی و ڕەوشتی و ڕۆشنبیری و یاسایی، هەر لەم سەنتەرەی کە پێشنیارکراوە دەتوانرێت بەشێکی تایبەت بە دابین کردنی هەلی کار بێت و پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە بازاری کار وکۆمپانیاکانەوە بێت، یاخود ئاسانکاری بۆ وەرگرتنی قەرزی بچووک بکرێت.

٥- بە پلانێکی درێژخایەن بۆ نەهێشتنی تاوان دەبێ کار لە سەر نەهێشتنی هەژاریی و بێکاریی بکرێت، لە ڕێگای پەرەپێدانی چالاکی کشتوکاڵی و گەشتوگوزار و پیشەسازیدا، بۆ دابین کردنی زیاتری هەلی کار لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە.

٦- دەبێ لە گرتووخانەی چاکسازی هەولێر، کار لە سەر فێربوونی پیشەی تازە و خولی پەرەپێدانی دەروونیی و کۆمەڵایەتیی و ئاینیی بکرێت و لەدوای تەواو کردنی ماوەی سزادانیان دەرفەتی کاریان بۆ مسۆگەر بکرێت.

٧- دەستەبەرکردنی مووچەی مانگانەی هاوڵاتیان لە هەرێمی کوردستان بەبێ دواکەوتن لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە پاڵنەرێکی ڕاستەوخۆیە بۆ کەمکردنەوەی دزیکردن.

پاشکۆی (١) ژمارەی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی(گەرەك،شارەوانی،بەشەکانی) شاری هەولێر-٢٠١٣

شارەوانیەکان	2013			شارەوانیەکان	2013		
	ناوی گەڕەك	بەشەکانی شار	ژ.تاوانەکانی دزیکردن		ناوی گەڕەك	بەشەکانی شار	ژ.تاوانەکانی دزیکردن
شارەوانی یەك	تەعجیل	سەنتەری شار	1	شارەوانی چوار	هەڤاڵان	لێواری شار	15
	مستەوفی	سەنتەری شار	1		چوارچرا	لێواری شار	11
	تەیراوە	ناوەوەی شار	2		سەرووەران	لێواری شار	2
	سێتاقان	ناوەوەی شار	12		شاری منارە	لێواری شار	4
	سەیداوە	ناوەوەی شار	1		هاناستی	لێواری شار	2
	منارە	ناوەوەی شار	5		زیلان	دەوروبەری شار	5
	زانیاری	ناوەوەی شار	3	شارەوانی پێنج	ئازادی1	ناوەوەی شار	8
شارەوانی دوو	سەلاحەدین	ناوەوەی شار	1		ئازادی2	ناوەوەی شار	6
	بەختیاری	ناوەوەی شار	14		مەهاباد	لێواری شار	1
	کانی	ناوەوەی شار	4		زانکۆ2	لێواری شار	1
	کوێستان	ناوەوەی شار	8		ڕاستی	لێواری شار	11
	کورانی عەنکاوە	ناوەوەی شار	4		ژیان	دەوروبەری شار	4
	نازناز	ناوەوەی شار	3	شارەوانی شەش	ڕزگاری1	ناوەوەی شار	4
شارەوانی سێ	برایەتی	ناوەوەی شار	5		ڕزگاری2	ناوەوەی شار	4
	خانزاد	ناوەوەی شار	5		نیشتمان	ناوەوەی شار	3
	ڕاپەڕین	ناوەوەی شار	7		نەورۆز	ناوەوەی شار	9
	گوڵان2	لێواری شار	11		کوردستان	ناوەوەی شار	2
	سەفین2	لێواری شار	9		بەهار	ناوەوەی شار	1
	هەولێری نوێ	دەوروبەری شار	3		شادی	لێواری شار	12
شارەوانی چوار	خەبات	ناوەوەی شار	14		پارکی سامی	ناوەوەی شار	5
	باداوە	لێواری شار	4		میدیا	ناوەوەی شار	4
	زانایان	لێواری شار	1		سەربەستی	لێواری شار	6
کۆی گشتی							238

سەرچاوە/ کاری توێژەران بە پشتبەستن بە: (وەزارەتی ناوەخۆ، (٢٠١٣-٢٠٢٣)).

پاشکۆی (٢) ژمارەی تاوانی دزیکردن بەگوێرەی(گەڕەك،شارەوانی،بەشەکانی) شاری هەولێر٢٠٢٣

شارەوانییەکان	ناوی گەڕەك (2023)	بەشەکانی شار (2023)	ژ.تاوانەکانی دزیکردن (2023)	شارەوانییەکان	ناوی گەڕەك (2023)	بەشەکانی شار (2023)	ژ.تاوانەکانی دزیکردن (2023)
شارەوانی یەك	قەڵا	سەنتەری شار	1	شارەوانی چوار	مامۆستایانی 1	ناوەوەی شار	6
	بازار	سەنتەری شار	11		مامۆستایانی2	ناوەوەی شار	4
	خانەقا	سەنتەری شار	51		خەبات	ناوەوەی شار	44
	تەعجیل	سەنتەری شار	14		باداوە	لێواری شار	16
	عەرەب	سەنتەری شار	2		چنار	لێواری شار	10
	مستەوفی	سەنتەری شار	1		زانایان	لێواری شار	2
	تەیراوە	ناوەوەی شار	41		هەڤالان	لێواری شار	33
	سێتاقان	ناوەوەی شار	31		حەمرین	لێواری شار	5
	سەیداوە	ناوەوەی شار	22		شارەوانی	لێواری شار	1
	منارە	ناوەوەی شار	11		کارێزان	لێواری شار	4
	زانیاری	ناوەوەی شار	17		چوارچرا1	لێواری شار	6
شارەوانی دوو	شۆرش	ناوەوەی شار	26		سەروەران	لێواری شار	6
	سەلاحەدین	ناوەوەی شار	6		شاری منارە	لێواری شار	19
	بەختیاری	ناوەوەی شار	19		هاناستی	لێواری شار	8
	پەرلەمان	ناوەوەی شار	3		گەلاوێژ	دەوروبەری شار	8
	کانی	ناوەوەی شار	14		زیلان	دەوروبەری شار	20
	کوێستان	ناوەوەی شار	10		زیلان ستی	دەوروبەری شار	2
	کورانی عەنکاوە	ناوەوەی شار	4		بیرکۆتی نوێ	دەوروبەری شار	6
	نازناز	ناوەوەی شار	12		شاری ئاشتی	دەوروبەری شار	2
	وایت تاوەر	لێواری شار	1		ئایندە2	دەوروبەری شار	1
	گوندی ئیتالی2	دەوروبەری شار	2		هەولێرستی	دەوروبەری شار	1
	زین ستی	دەوروبەری شار	4		شاری لاوان	دەوروبەری شار	6
	گوندی ئارام	دەوروبەری شار	3		کارێز	دەوروبەری شار	7
	ئازادی نوی	دەوروبەری شار	1		ئایندە1	دەوروبەری شار	5
	گوندی لوبنانی	دەوروبەری شار	11		زیتون ستی	دەوروبەری شار	1
	گوندی پانك	دەوروبەری شار	1	شارەوانی پێنج	کۆماری	ناوەوەی شار	1
	کورانی نوی	دەوروبەری شار	1		ڕۆناکی	ناوەوەی شار	6
	دەروازە ستی	دەوروبەری شار	1		ئەندازیاران	ناوەوەی شار	2
	مامۆستایان ستی	دەوروبەری شار	5		مەنتکاوە	ناوەوەی شار	7
	گەنجان ستی	دەوروبەری شار	6		ئازادی1	ناوەوەی شار	7
	لالاڤ ستی	دەوروبەری شار	3		ئازادی2	ناوەوەی شار	4
	هەرشەم 3-2-1	دەوروبەری شار	9		مەهاباد	لێواری شار	3
	زیرین ستی	دەوروبەری شار	2		زانکۆ99	لێواری شار	11
	گوندی کۆری	دەوروبەری شار	2		ماموستایانی زانکۆ	لێواری شار	1
	ڤارسان ستی	دەوروبەری شار	1		ڕاستی	لێواری شار	13
	گولان ستی	دەوروبەری شار	3		بابەگورگور	دەوروبەری شار	16
شارەوانی سێ	برایەتی	ناوەوەی شار	22		شەهیدان	دەوروبەری شار	1
	خانزاد	ناوەوەی شار	4		پیشەسازی	لێواری شار	6
	ڕاپەڕین	ناوەوەی شار	10	شارەوانی شەش	ڕزگاری1	ناوەوەی شار	46
	گوڵان1	لێواری شار	12		ڕزگاری2	ناوەوەی شار	4
	گوڵان2	لێواری شار	5		نیشتمان	ناوەوەی شار	3
	سەفین1	لێواری شار	1		نەورۆز	ناوەوەی شار	21
	سەفین2	لێواری شار	17		کوردستان	ناوەوەی شار	20
	هەولێری نوێ	دەوروبەری شار	21		شادی	لێواری شار	9
	ئاشتی2	دەوروبەری شار	3		بەهاری نوی	لێواری شار	5
	گلۆباڵ ستی	دەوروبەری شار	2		پارکی سامی	ناوەوەی شار	10
	شاهان ستی	دەوروبەری شار	1		گوندی ئیتالی1	ناوەوەی شار	1
	شاری هیوا	دەوروبەری شار	4		گوندی ئینگلیزی	ناوەوەی شار	2
	ژیان ستی	دەوروبەری شار	1		ڕۆیاتاوەر	ناوەوەی شار	5
	لانەستی	دەوروبەری شار	1		شاری ئیمپایەر	ناوەوەی شار	1
	ئۆزال ستی	دەوروبەری شار	1		سەربەستی	لێواری شار	17
شارەوانی	ئیسکان	ناوەوەی شار	17		مامزاوە	دەوروبەری شار	1
	مفتی	ناوەوەی شار	9		تورەق	دەوروبەری شار	2
کۆی گشتی							931

سەرچاوە/ کاری توێژەران بە پشتبەستن بە: وەزارەتی ناوەخۆ، (٢٠١٣-٢٠٢٣).

ليستى سەرچاوەكان:

سەرچاوەی عەرەبی :

- آل مدرس، ساكار بهاءالدين عبدالله،(٢٠١٨)، التدهور الحضري في المدن(أسس، تطبيقات وسبل المعالجة) دراسة تطبيقية على مدينة أربيل، مطبعة جامعة صلاح الدين، أربيل.
- -الجبوري، حسين جعاز نصار،(٢٠١٥)، التحليل الجغرافي لجريمتي القتل والسرقة في المحافظة النجف الأشرف للمدة ٢٠٠٤ _ ٢٠١٤)، رسالة ماجستير، كلية التربية البنات، جامعة الكوفة،النجف.
- بدوي، عبدالرحمن عبدالله على، (٢٠٠٣) ،التوزيع المكاني للجريمة في مدينة الرياض وعلاقتها بالخصائص البيئية للمكان (دراسة تحليلية في الجغرافية الجريمة) ، رسالة ماجستير، اكاديمية نايف العربية للعلوم لامنية، الرياض.
- البطوش، مهند محمد منصور، (٢٠١٥)، التباين المكاني والزماني للجرائم الجنائية في المملكة الأردنية الهاشمية وعلاقتها ببعض المتغيرات خلال الفترة (٢٠٠٩-٢٠١٣م) ،رسالة الماجستير،كليةالدراسات العليا، جامعة مؤتة، الأردن.
- بيرداود، زانا احمد،(٢٠١٧)، علاقة الخصائص الاجتماعية و البيئية بالسلوك الإجرامي دراسة ميدانية في إقليم كردستان –العراق، أطروحة دكتورا، كلية لاداب، جامعة الصلاح الدين، أربيل.
- التلباني، صبري مسلم، (٢٠٠٩)، أثر المناخ في حدوث الجريمة (دراسة في جغرافية الجريمة) ، رسالة ماجستير ، كلية الأداب، جامعةالأسلامية، غزة.
- تيلي، جيهان عسكر،(٢٠٢٢)، التحليل المكاني لجنوح الأحداث في محافظة دهوك لمدة (٢٠١١_ ٢٠٢٢) دراسة في جغرافية الجريمة)، رسالة ماجستير، كلية العلوم إلى الإنسانية، جامعة دهوك، دهوك.
- الجبوري ،علي حاكم عبد فارس، (٢٠٢٥)، التوزيع المكاني لجرئم القتل والسرقة في مدينة عفك للمدة (٢٠١٩ - ٢٠٢٤) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية، مجلة القادسية للعلوم الا نسانية، المجلد ٢٢، عدد ١، العراق، ص-ص ٦١٧_ ٦٣٨.
- جواد، فلاح حسن، و كامل، سيمون ياسين،(٢٠٢٣)، التحليل المكاني لجرائم السرقة المرتكبة من قبل الاحداث في محافظة المثنى للمدة (٢٠٠٨_ ٢٠١٨)، مجلة ديالى للبحوث الانسانية، العدد ٩٨، مجلد ٣، العراق.ص ص ٥٥٢_ ٥٨٢.
- الحاتمي، عبدالله على احمد، (٢٠٠٨)، اتجاهات الجريمة في المناطق الحضرية دارسة واقع الجريمة في مدينة جده، رسالة ماجستير، جامعة نايف لمعموم الامنية، الرياض.
- زعزوع، ليلى بنت صالح، (٢٠٠٧)، مقدمة في الجغرافية الاجتماعية، ط٣، دار العربية للعلوم ناشرون، بيروت.
- الساعاتي، حسن، (١٩٨٧)، النظريات الاجتماعية لتفسير السلوك الاجرامي، ابحاث٣ الندوة العلمية السادسة، المركز العربي للدراسات الامنية والتدريب، الرياض.
- سنكري، يمان، (٢٠٠٨)، التحليل الإحصائي للبيانات المكانية في نظم المعلومات الجغرافية، شعاع للنشر والعلوم، حلب.
- العمر، مضر خليل، و المومني، محمد أحمد عقلة، (١٩٩٩)، جغرافية المشاكلات الاجتماعية،ط١، دار الكندي للنشر والتوزيع، الاردن.
- قانون العقوبات العراق،(١٩٦٩) رقم ١١١.
- القصاب، عمر عبد الله، (٢٠٢٠)، نظم المعلومات الجغرافية،-تطبيقات عملية في التحليل الجغرافي وباستخدام ArcGis Desktop، ط١، دارنون للطباعة والنشر، الموصل .
- محمد، حامد الطاهر البدوي، (٢٠٠٨)، الأبعاد المكانية للجريمة بولاية جنوب آردفان دراسة في الجغرافية الاجتماعية، الاطرحة الدكتورا، كلية علوم الجغرافياوالبيئة، جامعة الخرطم، سودان.

- مردان، عبدالرحمن جري، و عبد الحسن، كاظم عباس ،(٢٠١٧)، جريمة السرقة في مدينة البصرة دراسة في الجغرافية الاجتماعية، مجلة أبحاث البصرة للعلوم الإنسانية، العدد ٦، المجلد٤٦، العراق، ص ٣٠٥_ ٣٢٢).
- المطرفي، محمد بن سليم سفر، (٢٠٠٠)، جغرافية السرقة فى مدينة مكة مكرمة، رسالة ماجستير، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة أم القري، السعودية.
- الهاجرى، دلهم ناصر،(٢٠١٧)، التحليل المكاني والزماني للجرئم في دولة قطر، أطرحة دكتوره، كلية الدراسات العليا، جامعة مؤتة، قطر.

سەرچاوەی حكومی :

1-حكومەتی هەرێمی كوردستان، وەزارەتی شارەوانی و گەشت و گوزار، بەرێوەبەرایەتی نەخشەدانانی ئاوەدانی هەولێر، (٢٠١٣-٢٠٢٣)، هۆبەی Gis ، وێنەی ئاسمانی شاری هەولێر لانسات -٣٠م.

2- حكومەتی هەرێمی كوردستان، وەزارەتی شارەوانی و گەشت و گوزار،(٢٠١٣-٢٠٢٣)، بەرێوەبەرایەتی گشتی نەخشە دانانی ئاوەدانی ، هۆبەی Gis، سنوری شارەوانیەكانی هەولێر، بڵاونەكراوە.

٣-حكومەتی هەرێمی كوردستانی عێراق، وەزارەتی پلاندانان، (2013-2023)، بەرێوەبەرایەتی ئاماری پارێزگای هەولێر، هۆبەی Gis، سنوری شارەوانیەكانی هەولێر، بڵاونەكراوە.

4-حكومەتی هەرێمی كوردستان، وەزارەتی ناوەخۆ، (٢٠١٣-٢٠٢٣)، نووسینگەكانی نەهێشتنی تاوان (باكوور، باشوور، رۆژهەڵات، رۆژئاوا، ناوەند، دزینی ئۆتۆمبێل، ڕاستی، دارەتوو، بنەسڵاوە، كەسنەزان، عەنكاوە، بەحركە)، بەشی زانیاریەكان ، داتای نهێنی تاوانی دزیكردن، بڵاونەكراوە.

References:

1. Al-Madris, Sakar Bahaaddin Abdullah (2018). Urban Deterioration in Cities: Foundations, Applications, and Treatment Methods – An Applied Study on Erbil City. Salahaddin University Press, Erbil.
2. Al-Jubouri, Hussein Jaaz Nassar (2015). Geographical Analysis of Murder and Theft Crimes in Al-Najaf Al-Ashraf Governorate for the Period 2004–2014. Master’s Thesis, College of Education for Women, University of Kufa, Najaf.
3. Badawi, Abdulrahman Abdullah Ali (2003). Spatial Distribution of Crime in Riyadh City and Its Relationship to Environmental Characteristics of Place: An Analytical Study in the Geography of Crime. Master’s Thesis, Naif Arab Academy for Security Sciences, Riyadh.
4. Al-Batoush, Muhannad Mohammed Mansour (2015). Spatial and Temporal Variation of Criminal Offenses in the Hashemite Kingdom of Jordan and Their Relationship to Selected Variables (2009–2013). Master’s Thesis, Graduate Studies College, Mutah University, Jordan.
5. Bair Dawood, Zana Ahmed (2017). The Relationship Between Social and Environmental Characteristics and Criminal Behavior: A Field Study in the Kurdistan Region – Iraq. PhD Dissertation, College of Arts, Salahaddin University, Erbil.
6. Al-Talbani, Sabri Muslim (2009). The Impact of Climate on the Occurrence of Crime: A Study in the Geography of Crime. Master’s Thesis, College of Arts, Islamic University, Gaza.
7. Tilly, Jihan Askar (2022). Spatial Analysis of Juvenile Delinquency in Duhok Governorate for the Period 2011–2022: A Study in the Geography of Crime. Master’s Thesis, College of Humanities, University of Duhok, Duhok.

8. Al-Jubouri, Ali Hakim Abdul-Faras (2025). Spatial Distribution of Murder and Theft Crimes in Afak City for the Period 2019–2024 Using Geographic Information Systems. Al-Qadisiyah Journal for Human Sciences, Vol. 22, No. 1, pp. 617–638, Iraq.
9. Jawad, Falah Hassan & Kamil, Simon Yasin (2023). Spatial Analysis of Theft Crimes Committed by Juveniles in Al-Muthanna Governorate for the Period 2008–2018. Diyala Journal for Human Research, Issue 98, Vol. 3, pp. 552–582, Iraq.
10. Al-Hatemi, Abdullah Ali Ahmed (2008). Crime Trends in Urban Areas: A Study of Crime Reality in Jeddah City. Master’s Thesis, Naif University for Security Sciences, Riyadh.
11. Zazou, Laila bint Saleh (2007). Introduction to Social Geography. 3rd ed., Arab Scientific Publishers, Beirut.
12. Al-Sa’ati, Hassan (1987). Social Theories for Interpreting Criminal Behavior. Proceedings of the 6th Scientific Symposium, Arab Center for Security Studies and Training, Riyadh.
13. Sankari, Yaman (2008). Statistical Analysis of Spatial Data in Geographic Information Systems. Shuaa for Publishing and Science, Aleppo.
14. Al-Omar, Mudar Khalil & Al-Momani, Mohammed Ahmed Aqlah (1999). Geography of Social Problems. 1st ed., Al-Kindi Publishing and Distribution, Jordan.
15. Iraqi Penal Code No. 111 (1969).
16. Al-Qassab, Omar Abdullah (2020). Geographic Information Systems: Practical Applications in Geographical Analysis Using ArcGIS Desktop. 1st ed., Darnon Press, Mosul.
17. Mohammed, Hamid Al-Taher Al-Badawi (2008). Spatial Dimensions of Crime in South Kordofan State: A Study in Social Geography. PhD Dissertation, College of Geography and Environmental Sciences, University of Khartoum, Sudan.
18. Mardan, Abdulrahman Jari & Abdul-Hassan, Kazem Abbas (2017). The Crime of Theft in Basra City: A Study in Social Geography. Basra Research Journal for Human Sciences, Issue 6, Vol. 46, pp. 305–322, Iraq.
19. Al-Mutrafi, Mohammed bin Salim Safar (2000). Geography of Theft in Makkah City. Master’s Thesis, College of Social Sciences, Umm Al-Qura University, Saudi Arabia.
20. Al-Hajri, Dalham Nasser (2017). Spatial and Temporal Analysis of Crimes in Qatar. PhD Dissertation, Graduate Studies College, Mutah University, Qatar.

Government Sources :

Kurdistan Regional Government, Ministry of Municipalities and Tourism, Directorate of Urban Planning–Erbil, (2013–2023). GIS Hub: Erbil City Aerial Imagery (Landsat-30 m). Unpublished data.

Kurdistan Regional Government, Ministry of Municipalities and Tourism, (2013–2023). GIS Hub: Administrative Boundaries of Erbil Municipalities., General Directorate of Urban Planning. Unpublished.

Kurdistan Regional Government, Ministry of Planning, (2013–2023). GIS Hub: Administrative Boundaries of Erbil Governorate., Directorate of Statistics–Erbil. Unpublished.

Kurdistan Regional Government, Ministry of Interior, (2013–2023). Crime Prevention Offices (Bakur, Bashur, Rojhelat, Rojava, Center, Vehicle Theft, Rasti, Daretou, Banislawa, Kasnazan, Ankawa, Baharka): Crime Data Unit – Confidential Theft Crime Records. Unpublished.

سەرچاوەی ئینگلیزی :

1. Anselin, L. (1995). Local indicators of spatial association (LISA). *Geographical Analysis*, *27*(2), 93–115. https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x
2. El-Dakkak, S. (2014). *Criminology and penology*. Abu Dhabi Judicial Department.
3. Erdei, G. (2020). The place of crime geography in the science of geography. *Criminal Geographical Journal*, February, 27–34.
4. Environmental Systems Research Institute. (2021). *ArcGIS Desktop 10.8: ArcGIS help documentation*. Esri.
5. Evans, D. J., & Oulds, G. (1984). Geographical aspects of the incidence of residential burglary in Newcastle-under-Lyme, UK. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, *75*(5), 321–400.
6. Grekousis, G. (2020). *Spatial analysis methods and practice: Describe, explore, explain through GIS*. Cambridge University Press.
7. Griffiths, C. (2024). More than a species of larceny: Fraud laws and their uses in the eighteenth century. *Journal of Legal History*, *45*(1), 34–54.
8. Hall, J. (1960). *General principles of criminal law* (2nd ed.). Bobbs-Merrill.
9. Herbert, D. T. (1982). *The geography of urban crime*. Longman.
10. Herrmann, C. R. (2015). The dynamics of robbery and violence hot spots. *Crime Science*, *4*, Article 1. https://doi.org/10.1186/s40163-015-0031-7
11. Melo, S., & Ramos, R. G. (2022). Income inequality and the geography of residential burglaries: A spatial model applied to Campinas, Brazil.
12. Smith, B. T. (2017). Understanding shoplifting of fast-moving consumer goods: An application of the CRAVED model. *Criminal Justice Faculty Publications*, 11–25.
13. Spoelstra, J. J. (2024). Pursuing the pilferer of cultic paraphernalia. *Scandinavian Journal of the Old Testament*, Advance online publication, 2–20.
14. Thotakura, S. (2014). Crime: A conceptual understanding. *Indian Journal of Applied Research*, *4*(3), 196–198.